

II RIIGIKOGU

7. istungjärk. **Protokoll nr. 189 (6).** 1925. a.

II Riigikogu koosolek 22. jaanuaril
1925. a. kell 10 hom.

Kokku on tulnud 83 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, teedeminister **K. Wirma**, haridusminister **H. B. Rahamägi**.

P ä e w a k o r d:

1. M. Martinson'i, J. Gutman'i, K. Arras'e, O. Pärlin'i ja J. Nuut'i küsimine Wabariigi Walitsusele seemnewilja ja kunstsõnnikute laenude sissenõudmise asjus.

2. M. Martinson'i küsimine põllutööministrile alawäärtusliku heinaseemne müümise kohta Wiljandimaa IV ringkonna walitseja poolt.

3. A. Jõeäär'i, A. Kärner'i ja K. Tonkman'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele saarte ja mannermaa wahelise laewaühenduse korraldamise asjas.

4. L. Johanson'i, A. Jõeäär'e ja J. Woiman'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele riigi maaparandustöödel töölistele töötasu wäljamaksmata jätmise asjus.

5. Läbirääkimised Wabariigi Walitsuse wastamise puhul iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise peale aktsiisi peawalitsuses asetleidnud wäärnähtuste kohta.

6. Läbirääkimised Wabariigi Walitsuse wastamise puhul M. Laarman'i, J. Nuut'i ja K. Tonkman'i arupärimise peale põllupidajatele elukorterite ehituslaenude mittewäljaandmise asjas.

7. Riigi 1925. aasta eelarwe — I lugemisel.

8. Eelarwe-komisjonide walimine — wanematekogu ettepanek.

9. Seadus raudteedel makswaist politseilikkudest määrustest üleastumise karistamise kohta — II lugemisel.

10. Aktsiisiseaduse §§ 1110 ja 1111 muutmise seadus — II lugemisel.

11. Wiljandi linna administratiiwpiirkonna laiendamise seadus — II lugemisel.

12. Kaubalaewa juhi kutse omandamise seadus — II lugemisel.

13. Kauba- ja abilaewade masinajuhtkonna ja meeskonna sõidu seadus — II lugemisel.

14. Hoolekandeseadus — II lugemisel.

15. Eesti kultuurkapitaali seadus — II lugemisel.

16. Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

17. Wähemusrahwuste omawalitsuse seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**, pärast abiesimees **M. Martna**.

Sekretäri kohal sekretäär **T. Kalbus**, wahepeal abisekretäär **J. Holberg**, pärast abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 10.30 min.

1. Päewakorra muutmise. Juhataja **J. Tõnisson**: Awan Riigikogu koosoleku.

Juhatus paneb ette Riigikogu liigetele kättesaadetud päewakorda täiendada kahe päewakorra-punktiga. Nimelt wõtta 6-da ja 7-da punkti wahele 1) riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek ja 2) riigiasutuste töö koondamise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

O. Gustawson (is.): Ma panen ette punkt 5-es läbirääkimised Wabariigi Walitsuse wastamise puhul iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimiste peale aktsiisi peawalitsuses asetleidnud wäärnähtuste kohta — edasi lükata kunni järgmise arupärimis-koosolekuni. Motiivid puht isiklikku laadi.

Juhataja **J. Tõnisson**: Päewakorra kohta on ettepanek: 1) juhatus poolt täiendada päewakorda kahe punktiga, 2) rkl. Gustawson'i poolt wälja jätta 5. päewakorra-punkt. Kas otsustatakse panna üksikult hääletamisele. (Wahel hüüe: Korraga! Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on päewakord tähendatud muudatustega wastu wõetud. Sõna on sekretäiril teadaande korras.

2. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta.

Sekretär T. Kalbus: Riigikogu juhatusel on teatada, et rahaasjanduse komisjoni on antud järgmised seaduseelnõud: 1) 19. jaanuari ja 31. detsembri 1920. aasta ning 15. detsembri 1922. aasta liikumata waranduse maksu seaduste muutmise seadus ja 2) sõjaministeeriumile 1925. aasta erakorraliste kulude eelarwe ettepaneku arwel eelkrediidi awamise seadus.

3. M. Martinson'i, J. Gutman'i, K. Arras'e, O. Pärlin'i ja J. Nuut'i küsimine Wabariigi Walitsusele seemnewilja ja kunstsõnnikute laenude sisse- nõudmise asjus.

M. Martinson (põl.) (loeb): Kas kawatseb Wabariigi Walitsus 1924. a. põllumeestele antud seemnewilja ja kunstsõnnikute laenud määratud lõputähtaegadel, käesolewa aasta weebruari- ja märtsikuul, ilma pikendama sisse nõuda.

4. M. Martinson'i küsimine põllutöoministrile alawäärtusliku heinaseemne müümise kohta Wiljandimaa IV ringkonna walitseja poolt.

M. Martinson (põl.) (loeb): Kas on õige, et Wiljandi maakonna IV ringkonna walitseja hiljuti 70 puuda alawäärtuslikku ristikehina ja timuti seemet oksjoniteel maha müüs, missugune seeme 1920. aastal Adawere, Uue-Põltsamaa ja Lustiwere mõisatest wõõrandati ja mille kohta põllutöoministeeriumi seemnekontrolljaama poolt 14. webruaril 1924. a. tehtud katsetel selgus, et nende seemnete idanemiswõime on 0—4 protsenti.

5. A. Jõeäär'e, A. Kärner'i ja K. Tonkman'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele saarte ja mannermaa wahelise laewaiihenduse korraldamise asjus ja teedeministri wastamine arupärimise peale.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Riigi 1924. a. eelarwe puhul wõttis Riigikogu 29. aprillil 1924. a. wastu muu- seas järgmise soowi-awalduse: „Riigikogu awaldab soowi, et Wabariigi Walitsus hoolitseks korraliku laewaiihenduse alalhoidmise eest saarte ja mannermaa wahel.“ Selle soowiawalduse

teostamiseks sai riigi aurik „Endla“ enne jõulupühi, kui eraettewõtjate laewad „Woldemar“ ja Hiiumaa“ ühendusepidamise Hiiu saare ja mannermaa wahel lõpetanud olid, laewasõiduametilt käsu Tallinna sõita ja reisid „Haapsalu-Rohuküla-Eltermaa-Taaliku-Triigi ja Sõrro liinil lõpetada. Kuna õhuühendust saartega sisse seatud pole, jäi Hiiu saar selle korralduse tagajärjel täiesti ilma ühenduseta. Meri oli ja on praegugi jääst täiesti waba, nii et jalgsi ka üle ei pääse.

Saare ja Lääne maakonnawalitsuste protestidel ei olnud muud tagajärge, kui see, et „Endla“ asemel mootorpaat „Traal“ Tallinnast teele saadeti. Kui see 3—4 päewase reisi järele Rohukülasse jõudis, olid tal mõlemad mootorid rakis, nii et ühenduse pidamise asemel neid parandama hakati. Kui ühendus Hiiu saarega juba enam kui nädal aega täiesti katkestatud oli, saadeti lõpuks Wirtsu-Kuiwastu wahelise ühenduse pidaja „Wulf“, kus peal reisijateruumid täiesti puuduwad, Hiiumaale, kes sealt enam kui 100 reisijat oma lael tuule ja saju käes üle tõi.

Riigi päralt olew I klassi reisijate aurik „Endla“ seisab aga Tallinna sadamas ja puhastab põhjalikult katlaid, mida nädal enne ühenduse katkestamist puhastati. Laew on dokis ja seda ei kawatseta enne kewadet käima panna.

Soowime Wabariigi Walitsuselt seletust:

1) Mikspärast ei täida Wabariigi Walitsus Riigikogu soowiawaldust korraliku laewaiihenduse alalhoidmise eest hoolitsemise üle saarte ja mannermaa wahel?

2) Kas kawatseb Wabariigi Walitsus aurik „Endlat“ lähemal ajal saarte liinil käima panna, kunni jääolud takistusi ei tee ja missuguseid samme kawatsetakse tulewikus astuda korraliku ühenduse alalhoidmiseks?

Tallinnas, 12. jaanuaril 1925. a.

A. Jõeäär.

A. Kärner.

K. Tonkman(“.)

A. Jõeäär (sd.): Wäga lugupeetud härrad rahwasaadikud! Kümnest Eesti maakonnast asuwad poolteist saartel, see on terve Saare maakond ja pool Lääne maakonda, ja seal elab $\frac{1}{10}$ kogu wabariigi kodanikkudest. Ühenduse alalhoidmine üksikute maakondade wahel on riikliku

tähtsusega ülesanne ja ma tahaksin teada, mis näiteks sünniks, kui raudteeühendus katkestataks Pärnu wõi Tartu maakondadega. Lugu ei oleks aga seal weel sugugi nii halb, sest seal jääb maanteede ühendus alles. Kui aga saartega laewaühendus katkestatakse, on seal igasugune ühendus otsas, sest raudteid ei ole ja üle wee saab ainult laewaga sõita. Ma ei räägi täna pikemalt sellest, kui suur tähtsus on korraliku ühenduse alalhoidmisel rahwamajanduslikust seisukohast, ma ei räägi ka sellest, kui palju riigi raudteed meile kahju toowad. Ei wõigi nõuda, et raudteed muutuksid riigile sissetulekuallikaiks ja kodanikka koormaksid kalliste sõiduhindadega. See raha, mis riigil puudu jääb, jääb kodanikkude tasku, aga õiglane pole see, kui me wälja läheme sellest seisukohast, et need, kes neid raudteid täielikult kasutada ei saa, raudtee kahjustest proportsionaalse osa peawad kandma. Riigikogu, hinnates korraliku ühenduse alalhoidmise tähtsust, wõttis ka läinudaastase eelarwe arutamise puhul soowiawalduse wastu, mis järgmiselt kõlab: „Riigikogu awaldab soowi, et Wabariigi Walitsus hoolitseks korraliku laewaühenduse alalhoidmise eest saarte ja mannermaa wahel ja et selleks tarwiliku uue laewa ehitamine antakse tööpuuduse all kannatawatele kodumaa tehastele.“ Ma ei taha praegu selle soowiawalduse wiimases osast kõneleda, mis uue laewa ehitamisse puutub, wõib olla, et meie majanduslikud olud tõesti möödunud aastal nii rasked olid, et selle soowiawalduse wiimase osa täitmist wõimatu nõuda. Ma tahaksin rääkida soowiawalduse esimesest osast. Meil on ja jääb harilikuks nähtuseks, et Riigikogu poolt wastuwõetud soowiawaldusi ignoreeritakse. Kuid siin on walitsuswõimu teostajate poolt selle soowiawalduse peale reageeritud otse wastupidiselt. Nimelt hakati tegutsema hoopis wastupidises sihis sellele, mida Riigikogu soowis näha. Meil on laewasõidumet riiklik ettewõte, tal on suured koosseisud ametis ja selle riikliku asutuse üheks ülesandeks on ühenduse alalhoidmine saarte ja mannermaa wahel. Nüüd küsime, mida tegi siis see asutus oma otstarbe teostamiseks? Ma ei taha täna puudutada teisi wäärnähtusi selles asutuses, nendest räägime omal ajal. Ma tahan alla kriipsutada täna seda, et see asutus sihikindlalt protowseerib selleks,

et oma likwideerimist kätte saada. (Teedeminister K. Wirma: Mida tahetakse kätte saada?) Tahetakse kätte saada likwideerimist. (L. Johanson, sd.: Selleks on laewad ka wäga odawalt ära hinnatud.) Ma tooksin mõned üksikud näited selle tõenduseks. Kõigepealt pani Riigikogu soowiawalduse teostamiseks riigi laewasõidumet oma laewa seisma Rohuküla-Roomassaare liinil. Seal pidas 1923. a. ühendust „Ristna“ kaks korda nädalas ja peale selle tegi samuti kaks reisi nädalas Balti päästeseltsi laew „Eestimaa“ ja kolmandaks tegi juhuslikka reise sama seltsi laew „Grenen“, mis aga ei olnud sedawõrd reisijate kui ka kaubaweoks määratud. Käisid, tähendab, kaks reisijatelaewa kaks korda nädalas. Käesolewal aastal pani laewasõidumet oma laewa seisma ja jäi järele ainult „Eestimaa.“ See tegi esialgul kaks reisi nädalas, hiljem üksainus reis nädalas ja lõppude-lõpuks lõpetas täiesti liikumise. Selle peale ei ole kodanikud, kes selle all kannatasid, kõssanudki, mis näitab, et meil kannatlikud inimesed on, kes lepiwad igasuguste asjadega. Edasi pani laewasõidumet „Kungla“ seisma juba 1. nowembril, põhjendades seda jääoludega, aga meie elame õnnelikult juba jaanuari lõpul ja jääolud ei teeks weel praegugi takistusi „Kungla“ käimisele. Aga ka selle peale keegi ei kõssanud. Tähendab, mitte ainult saarlased, waid ka siinsed elanikud on wäga kannatlikud inimesed. Laewasõidumet oli nähtawasti päris meeleheitel, et kuidagi wiisi ei saa neid inimesi niikaugele protowseerida, et nad hakkaksid selle isewärki asutuse wastu ometi kord tõsiselt nurisema, et see rutem oma elupäewad lõpetaks. Ja siis astuti wiimane samm, mis krooni pähe pani selle asutuse tegewusele, see on nimelt „Endla“ seismapanemine ja täielik ühenduse katkestamine Hiiumaaga. Selle kohta on arupärimises asjakäik üksikasjalikult kirjeldatud ja mina ei hakka seda siin kordama. Tähendan ainult seda, et kui eraseltsid olid omad laewad ära toonud ja igasuguse ühenduse lõpetanud Hiiu ja mannermaa wahel, ja kui ainukene ühenduse alalhoidja oli riigi laew „Endla“, siis ka see sai jõulu eel käsu, et peab talwekorterisse tulema ja seega igasugune ühendus selle tagajärjel täiesti katkestati.

Sellel küsimusel on üldine tähtsus ja seda küsimust ei saanud lahendada arupärijad wastawasse kontakti astudes oma ministritega, ei saanud lahendada selle tõttu, et ka ministreid on selles küsimuses walesti informeeritud neile alluwate asutuste poolt ja peab ütleva, ma toon selle tõenduseks kohe faktid ette, et seal waletamises ja wale informeerimises on mindud wiimase tipuni. Enne arupärimise ettepanemist pöörasin mina laewasõiduameti poole küsimistega, misugustel põhjustel on aurik „Endla“ seisma pandud ja ühendus katkestatud. Kõige suurem ametnik, keda mul korda läks telefoni teel kätte saada laewasõiduametist, nendest suurtest koosseisudest, oli asjaajaja ja tema asjatundliku seletuse järele olla „Endla“ seisma pandud selle tõttu, et riik wäga hoolitseb oma kodanikkude julgeoleku ja nende terwise eest. Selle laewa lagi olla sedawõrd mädanenud, et inimesed wõida seal jalgupidi läbi kukkuda ja oma jalaluud murda ning ka muid parandusi olla waja laewal ette wõtta ja selle tõttu olla korraldus tehtud, et laew paigutataks dokki parandusele. See oli siis ametlik seletus ja kui ma julgesin kahtlust awaldada selle seletuse tõsiduse juures oma isiklikkude teadmiste põhjal, siis oli mul au põhjalikult läbi noomitud saada selle ametniku poolt. (J. P i i s k a r, is.: K a s m õ j u s?) Mõjus nii, et mina läksin isiklikult sadamasse waatama, kuidas selle hädaohtliku laewaga lugu on. Läksin laewale, seal olid kapten ja tüürimees ja küsisin, mis teie laewal wiga on. Nemad muidugi ei olnud weel informeeritud nii ootamata ja äkilise pealetungimise wastu. (T e e d e m i n i s t e r K. W i r m a: K a s o l i k a p t e n?) Kapten oli laewal. (T e e d e m i n i s t e r K. W i r m a: K a s r ä ä k i s i t e k a p t e n i g a?) Rääkisin kapteniga ja rääkisin tüürimehega, ja tüürimees anti pärast mulle weel kaasa. Mulle öeldi, et laewal ei ole midagi wiga, et nad oleks sõita wõinud, aga olid käsu saanud sadamasse tulla ja siin nad nüüd seista. Mina küsisin, et mis nad teewad, kas on neil suuremaid remonttöid. Käisin ise ka selle laewa läbi, lagi oli täiesti kõwa, aga krunditi wõi maaliti üht wäikest luuki, see oli see wäline töö, mis seal näha oli ja sisemine töö oli see, et puhastati katlaid. Mulle öeldi, et katlaid puhastatakse selle tõttu, et enne talwist seismajäämist peab see tehtud saama. See ei olnud ka

mitte hädatarwilik, sest nad olid nädal enne katlaid puhastanud. Wõtsin tüürimehe kaasa, et mul tunnistaja oleks, kuidas tõepoolest lugu on ja läksin laewasõiduametisse. Seal oli jällegi see kõrge härra asjaajaja, kelle poole mul tuli pöörata, sest teisi seal ei olnud, ja kui mina küsisin, et kuidas selle elukardetawusega lugu on, sest tulin praegu laewalt, käisin kahe jalaga selle lael ja elu ei olnud seal põrmugi hädaohus. Siis hakati seal otsima teisi põhjusi ja räägiti peale kõige muu ka seda, et neil olla niipalju tööd kantseleis, riigikontroll nõuab alataasa aruandeid, mispärast neil lihtsalt aega ei jätku korraldusi teha laewa wäljasõiduks. Arusaadaw, et sarnane põhjendus wäga otsitud on. Sellepärast anti weel uus ja pealtnäha wäga asjalik ja mõjuw põhjus, et laewa seisma panekuks on korralduse teinud mereasjanduse peawalitsuse masinate inspektor, kes on laewa masinad läbi waadanud ja leidnud, et wiimased wajawad põhjalikku parandust esiteks ja teiseks olla põhjus see, et iga laew wajab talwel teatud remonti, teatud puhkust (H. A n n i k o, krst.: L a e w w a j a b p u h k u s t!), mitte ainult puhkust, waid ka parandust ja need parandused olla käesolewal aastal sedawõrd suured, nagu wastawad aktid näitawad, et kui mitte kohe ei panda laewa remonti, siis nemad ei jõua mitte kewadiseks nawigatsiooni alguks laewa remonteerida ja selle all kannatab jälle ühendus, mispärast nende arwates parem on laewa nüüd kohe seisma panna, et laew wõiks õigel ajal sõitused alata, et jälle nii ei juhtuks, nagu minewa kewadel, kus laew algas sõitused poolest suwest, siis, kui esimesed suuremad reisijatehulgad olid eralaewaseltside poolt üle wiidud. Oma eelmiste kogemuste põhjal ei tahtnud mina uskuda neid seletusi, ja et neid kontroleerida, läksin, wõttes kaasa sedasama härrat tüürimeest, mereasjanduse peawalitsusse ja pöörasin masinate inspektori poole küsimisega, kas tema poolt on sarnane korraldus tehtud ja missugused on need remonttöid, mida sel laewal waja ette wõtta. See härra wastas, mida ma wäga usun, et see tõsi oli, mis tema wastas, et sarnast korraldust tehtud ei ole. Ta ütles, et tema oma silmaga laewa näinudki ei ole, tema walwab üldse selle järele, et katlad korras oleksid. Kuna katlad tähendatud laewal olid puhastatud juba nädal enne seda, siis oleks wõi-

nud sõita ilma mingisuguse iseäraliku hädahoitena paar kuud ning ei olnud vähematki vajadust laewa seisma panna esiteks ja teiseks, mis töödesse puutub, et tööde nimekiri on tõepoolest kokku seatud, on aga töid võrdlemisi suuremal määral sisse võetud selleks, et laewa meeskonnale, kes koduste abinõudega talve jooksul need tööd ära teeb, tööd muretseda. Tema arvates kõik need tööd hädatarvilikud ei ole. Kui aga tähendatud töid maksimaalse wenitusega teha ja mitte sugugi tõtata, siis tarwitaksid nad seks poolteist kunni kaks kuud, nii et kui weebruari keskel laew seisma panna, siis peaks remonttöödega igatahes aprilliks walmis jõutama, kui need tööd ka kõik ära tehakse, mis nimekirja üles võetud. Tähendab, need põhjused laewa seisma panekuks, mida ette toodi laewasõiduameti poolt, ei wasta mitte tõele. Tähendab, tõelikud põhjused peawad seisma kuskil mujal, ja mina olen selles weendumuses, et kõik see terve pesa seal on tarwis põhjalikult ümber töötada. (M. Martna, sd.: Remonteeri da.) Ma usun, et Eestis peaks leiduma inimesi, kes rahwa ja riigi huwides oma jõu tööle paneksid, aga mitte mõnda teistsugust sihti silmas ei pea. Ma tahaksin teada, mida ütleks Saksa riigipäew, kui mõni walitsusasutus $\frac{1}{10}$ riigist ühenduseta jätkaks ja kahtlen wäga, kas Saksa riik läheks inglastele wõi prantslastele pakuma üht osa oma territooriumist, mõnda maakonda, mis neile kulusid teeb, ja et temast lahti saada, ütleks: wõtke ja wabastage meid koormast. Ma arwan, et seda ei teeks ükski riik. Meil asub walitsusaparaat ometi Tallinnas, ei mitte Riias wõi Stockholmis ja kõigil saartelanikkudel, olgu nad Saare-, Hiiu- wõi Muhumaal, on wajadus kontakti pidada oma pealinnaga, kes kõiki riigielu juhib, neil on siin waja lahendada ja selgitada küsimusi, mida kohapeal ei saa, ja sellepärast tuleb ka selle eest hoolitseda, et neil mingisugunegi ühendus oma riigi pealinnaga oleks, olgugi see siis nii hea wõi halb kui ta ka on. Nad ei olegi mingisuguse hea wõi korraliku ühenduse peale pretendeerinud. Aga kui niiwiisi ühendust alal hoitakse, nagu see siin juhtus, kus igasugune ühendus enam kui nädalapäewad täiesti seisnud oli ja siis wiimati Wirtsust Hiiumaale saadetud wäikese „Wulfiga“ enam kui sada inimest deki peal üle Rohukülasse toodi,

kus inimestel tuli olla tundide kaupa külma tuule ja tormi käes, siis peawad nemadki protesteerima. Oleks seal hobused wõi weised peal olnud, siis oleks loomakaitseselts seks samme astunud, et sel kombel neid üle ei oleks weetud, sest selle all oleks nende terwis kannatanud, kuid meil käiakse demokraatliku riigi kodanikkudega palju halwemini ümber kui loomadega. Ma loodan, et see arupärimine Riigikogu poolt üldist toetust leiab ja et see ühel häälrel wastu wõetakse.

Juhataja J. Tõnisson: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetawad 50 Riigikogu liiget, seega on arupärimine wastu wõetud.

Teedeminister K. Wirma: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kõigepealt pean kahetsust awaldama, et meie saareelanikkudega on tõesti niisugune asi juhtunud, nagu rkl. Jõeäär siin kirjeldas. Tõesti selle asemel, et jõuluajal soojas ruumis jõulumõnused kaasa elada, tuli elanikkudel wihma ja tuule käes wäljas laewa oodata ja wõib olla ka terwist rikkuda. Seda tuleb kahjatseda. Aga siinjuures pean otsekohe tähendama, et Wabariigi Walitsus selle asja juures ei ole hoolimatust üles näidanud, waid oma koosolekul seda küsimust arutanud, siis kui küsimus oli niisugusel astmel, et oli tarwis muretseda laewaühendust laewa „Endla“ asemel.

22. detsembril möödunud aastal tuli minu juurde isiklikult mereasjanduse peawalitsuse juhataja kapten Tiideman, kelle peale on ühtlasi ka kohustused pandud laewasõiduameti juhataja, ja esitas oma suusõnalise ettekande juures weel kirjaliku teadaande, mille järele otsustada tuli, et mingisugust wõimalust ei ole aurulaew „Endlat“ liikuma jätta. See korraldus, mis laewasõiduameti poolt oli „Endla“ seisma panemiseks tehtud, oli paratamatu tehniliste abinõude puudusel. Lugu on nii, et juba eelarwe järele oli 1. detsembriks 1924. a. ette nähtud tähendatud laewa seismajäämine. Nüüd oli aga juba 22. detsember ja kõik warustus, mis laewale oli kohapeale muretsitud, oli ära tarwitatud; tähendab oli laewa üle kuuaja siiski käia lastud, selle peale waatamata, et eelarwes teisiti oli ette nähtud. See ei ole muidugi korra süü, waid õieti möödunud aastalõpu ilma tingimuste süü. (E. Weberman, rhws.:

Kas siis iga aasta 1. detsembriks laewasõit lõpeb? Igatahes on eelarwe nii kokku seatud. (K. Tonkman, põl.: Miks lisaeelarwe ei tulnud?) Waadake, selle lisaeelarwega on niisugune lugu, et see kuulub eriti arwustuse alla. Terwe laewasõiduametiga on asi sisuliselt, nagu teil peaks teada olema, väga imelikul astmel. Seda asutust on mitme aasta jooksul katsutud likwideerida, seda on tahetud ka põhimääruste alusele wiia. (K. Tonkman, põl.: See on iseküsimus, härra minister.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Tonkman, ma palun pärast korra kohta sõna wõtta, aga mitte wahele segada.

Teedeminister **K. Wirma**: Wõib olla, et see on iseküsimus, aga kui teie tahate, et üks ametkond korralikult funktsioneerib, siis peab seal ka wastaw kord ja arw ametnikka olema. Kui rkl. Jõeäär ütleb, et laewasõiduametis on hirmus suur koosseis, siis peab Riigikogu liigetel tõesti ettekujutus olema, kui nad isiklikult asja lähemalt ei tea, et seal on tõesti hulk inimesi koos, kes midagi ei tee ja asja lasewad nõnda minna, nagu läheb. Aga seal ei ole isegi juhatajat. Juhataja kohused on mereasjanduse peawalitsuse juhataja peale pandud, ja kui tema tööd niisugusel kujul wõtta, nagu see praegu on, siis wõib arwata, et asjaajamine igakord korras ei ole. (E. Weberman, rhws.: Miks ei ole juhatajat?) Selle küsimusega on nii, et kõik aeg see on kõikunud maa ja taewa wahel: kas laewasõiduametit likwideerida, wõi seda korraliku laewasõidu ärina pidada. See küsimus on ka mitmete aastate jooksul Riigikogus olnud. Ja kui ma ei eksi, on praegugi üle aasta Riigikogus arutamise all küsimus, kas anda laewasõiduametile põhimäärus wõi mitte. Kogu see asi on Riigikogus mitu aastat arutamisel olnud ja ka Riigikogu ei ole suutnud seda küsimust kiiremalt otsustada. Praegu on walitsuse poolt wastaw komisjon asutatud Riigikogu komisjoni soowiawalduse põhjal, et asja lahendada. Minu ettepanekul määras walitsus erikomisjoni walitsuse liigetest, kes seda küsimust kaalus ja loodetawasti wõtab walitsus juba sel nädalal oma seisukoha. Minu palwe selle küsimuse juures oleks, et Riigikogu oma mõju küsimuse kiiremaks lahendamiseks

awaldaks. Wast oleks siis loota, et asi paremale järjele saab.

Sel korral kui aurulaew „Endla“ küsimus minule ette kanti, olin mina ministeeriumis alles mõned päewad. Selle kohta, et laewaühendust mitte wõimalik pidada ei olewat, wõtsin ma kohe eitawa seisukoha ja awaldasin wastawalt sündimuste ettekandjatele oma arwamist. Minu arwates ei ole mitte lubataw, et ühendus seisma jääks. Peab abinõusid leidma, et takistustest üle saada. Ainuke wäljapääsetee oli mootorlaew „Traali“ käima panna. Ettekandes oli ka tähelepanu selle peale juhitud, et meil selle laewaliini ühenduses aasta jooksul ülekulutust 1.100.000 marka on olnud. Eelarwe mõttes on siin puudujääk ja selle eelarwe 1924. a. kohta kinnitas Riigikogu. Tähen-dab, laewasõiduamet on selles mõttes juba wõimupiiridest üle astunud, et ta ühenduse alalhoidmiseks ülekulutusi tegi. Neid ülekulutusi on wõimalik teatud mõttes katta, nii et siin asi väga kriminaalne ei ole, kuid ülekulutus tõendab wastutulekut ühenduse alalhoidmise suhtes. Siin ütleb laewasõiduameti juhatus, et nad tahaksid, et see ülekulutus sanktsioneeritaks ja sellest seisukohast wälja minnes lubasin mina asja Wabariigi Walitsuse juures üles wõtta, mida ka tegin. Ühtlasi palusin Wabariigi Walitsuse nõusolekut selleks, et ühendus alale jääks. Wabariigi Walitsus on oma nõusoleku andnud. Selle tagajärjel tegin wastawa korralduse, et ühenduse alalhoidmiseks mootorlaew „Traal“ liikuma pandaks. Juhtus aga nii, et kui mootorlaew „Traal“ kohale saadeti, sattus ta tormi kätte, nii et ühe päewa asemel, mida ta kohalejõudmiseks oleks tarwitanud, oli ta teel kolm päewa, ja kui ta kohale jõudis, siis olid selle tormi tagajärjel ta masinad teatud wiisil rikutud. Inimesed, kes laewa ootasid ja lootsid, et nad saarte ja mannermaaga ühenduse saawad ja kohalejõudnud laewaga wõiwad sõita, sattusid niisugusse seisukorda, et nad pidid weelgi ootama, sest laewa pidi parandatama. Ja et juhtunud äpardust parandada, selleks tekkiski laew „Wulfi“ saatmiseks wajadus, ja see laew saadeti Wirtsust kohale selleks, et ikkagi ühendust pidada.

Tee näete, lugupeetud Riigikogu liikmed, et siin on katsutud nende tingimuste juures, mis olemas olid, kõik teha, mis wõimalik, et inimestele wastu tulla, aga kõik need juhtumised olid nii ebaõnneli-

kult wälja kujunenud, et lõppude-lõpuks need inimesed, kes kaldal laewa pidid ootama, tõepoolest niisugusesse seisukorda sattusid, nagu seda rkl. Jõeäär siin ette kujutas. Ja tõepoolest oli siin lugu niimoodi, et need inimesed, kes kaldal laewa pidid ootama, pidid lahtise taewa all weel edasi ootama. On arusaadaw, et sealjuures etteheited pidid tekkima nii walitsusele kui ka igale teisele asjaosalisele ja küsiti, et mikspärast neid niisuguse laewaga weetakse. (A. Jõeäär, sd.: Aga mikspärast „Endla“ seisab?) Nojaa, nüüd jääb ainult see põhjus järele, et „Endla“ oleks pidanud käima kas wõi tulewa sügiseni, sest nähtawasti ei tule tänawu talwel külmetust. Teie teate aga, et detsembri algul oli siiski meil natukene külma ilma, ja merimeestel peaks wist parem teada olema see, millal saarte wahel härilikult meri ära külmetab. Eelmisel aastal oligi niisugune juhtumine, et üks laew oli jäänud jäässe kinni, ja suure waewaga saadi ta sealt kätte. Mina ei tahaks öelda, et mina asjatundja olen, aga minule antud seletuste järele külmetab meri saarte ja mandri wahel ühe öö jooksul kinni, ja laew wõib jääda jäässe. Sealkohal aga, kus see laewaühendus sünnib, on meri niiwõrd madal, et sinna jäälohkuja ligi ei pääse. Ja kui nii oleks olnud, et „Endla“ sinna kinni oleks külmetanud, siis oleks ka kewadine ühendusepidamine pikendatud pidanud saama, sest meil muid korralikka laewu peale „Endla“ ei ole. Ma ei taha sellega öelda, et see „Endla“ oleks üks korralik laew, ta ei ole ka minu arwates mingisugune korralik laew, kuid tema on hädaabinõuna saartewaheliseks ühenduse pidamiseks kõige kohasem praegustest laewadest. Ta on nii, nagu öeldakse — ikka paksem kui paljas wesi — aga midagi ei ole teha. Meil on suur wajadus sellel alal korralduste järele, kuid asi on peatunud eriti nende kaalumiste taga, kas laewasõidumetit likwideerida wõi talle põhimääruse anda. Nende kaalumiste tagajärjel on asi senni seisnud ja mingisugust korraldust ei ole saadud teha. Mina paluksin käesolewa küsimuse puhul weel üks kord Riigikogu tungiwalt aidata tähendatud küsimust lahendada. Minu seisukoht selles asjas on praegu nende andmete järele, mis on kohapealt saadud, niisugune, et näib, nagu peaksime laewasõiduametele põhimääruse andma. Need laewad,

mis praegu olemas, peaksime andma mingisuguse organisatsiooni kätte, kes äriliselt neid asju ajaks ja kellel ka sellekohased wolitused peaksid olema. (A. Anderkopp, tõer.: See ühenduse eitasu ennast ära.) Ei ole minu meelest praegu mitte loota, et kui meie need laewad ära müüme, et siis saarte wahel mõni parem ühendus tuleks, see näib selge olewat. Aga mina ei tahaks siiski mitte lõpuotsuse tegemisega ette rutata, aga walitsuse seisukoht näib minule isiklikult siiski sarnane olewat. Igal juhtumisel peaks aga selles küsimuses kiires korras kindel seisukoht wõetama. Siin on mõned wäljawaated paremate laewade muretsemiseks, ilma et riigil erilist kulu selle juures oleks. Neid wäljawaateid tuleb teostada ja meil tuleb saartewaheline ühendus paremate laewade ja paremate korraldustega läbi wiia; see nõudmine on selge, ja seda peaksid Riigikogu liikmed ja eriti weel komisjonide liikmed, kes neid küsimusi wastawates komisjonides arutawad, arwesse wõtma ja jõudumööda kaasa aitama. (J. Luur, krst.: Walitsusele on see küsimus seisukohawõtmiseks antud.) Ma ütlesin, härra Luur, et walitsus on selles asjas juba sammusid astunud, ja sellekohase komisjoni walinud, aga see komisjon ei ole jõudnud oma seisukohti selles asjas weel walitsusele esitada; kui ta aga seda teeb, siis wõtab ka walitsus seisukoha ja esitab nimetatud küsimuse lõpulikult lahendamiseks Riigikogule, kes siis selle asja kõige kiiremas korras lahendada peab.

Mis puutub nüüd sellesse, et Riigikogu liige isiklikult seal wastawate asutuste poole pööras ja neilt imelikka wastuseid sai... (L. Johanson, sd.: Selleks Riigikogu liige on, et imelikka wastuseid saada.) ...siis ei ole minule selge, kuidas see wahakord Riigikogu liikme ja ametkoha wahel niisugune on, et wõiks öelda, et ametlikult anti Riigikogu liikmele wastuseid. Mina arwan, et meie riigi juriidilise konstruktsiooni juures niimoodi wist kõneleda ei saa, et Riigikogu liikmele anti ametlikka wastuseid. (M. Juhkam, tõer.: Täitsa õigus!) Kui Riigikogu liige läheb ametkohast mõnesugust asja küsima, ja kui meie selle eest tahaksime ametnikka wastutusele wõtta, et ta on Riigikogu liikmele ekslikult was-

tanud, seda ametlikult tehes, siis kardan mina, et ametnikud edaspidi Riigikogu liigetele enam küsimiste peale ei wastaks. Arwan, et Riigikogu liikme ja ametniku jutujamist ei tohi niisuguseks ametlikuks asjaks teha, mille eest wõib otsekohe wastutusele wõtta ja seda wastutuselewõtmise korda ei tohiks mitte niisugusele pinnale nihutada, nagu seda rkl. Jõeäär näib soowitawat. Sellepärast ka need teadaanded, mis rkl. Jõeäär sai, peaksid nii õelda tema ärisaladused olema... (L. Johanson, sd.: Sooh!) ...siis oleks minu meelest ametniku ja Riigikogu liikme wahekord õigemal pinnal. Üldse on see ametkond, kus rkl. Jõeäär teateid käis küsimas, nende teadete järele, mis liikumas, teatud prentsioonis. Laewasõiduameti juhataja, wõi õigem meriasjanduse peawalitsuse juhataja kapten Tiideman on wäga kurb, ma ütleksin seda kõige pehmemalt, et mikspärast tema juurde ei ole mindud, tema oleks wõinud näidata rkl. Jõeäär'ile kuidas asjaolud tõepoolest olid. (Segane wahelhüüe A. Jõeäär'i, sd. poolt.) Ehk Teie lubate, rkl. Jõeäär, ma ütleksin Teie selle härra arwamise nimetatud asjas. Tema arwates oleks ta näidanud kõik need tehnilised eelarwed, mis laewa parandamise üle on kokku seatud, ja siis ei oleks Teie pruukinud uskuda selle tüürimehe sõnu, kes pealegi ametist oli enne lahti lastud, kui Teie tema jutule läksite. (L. Johanson, sd.: So, nüüd juba lahti lastud!) Mitte nüüd, waid siis, kui laew parandusele määrati, oli see tüürimees lahti lastud. Teie rääkisite selle inimesega, kes oli kurb selle üle, et ta oli ametist lahti lastud, ja siis oli ka loomulik, et tema seletused teatud kalduwusega wõisid olla. (A. Jõeäär, sd.: Siis Teie peate kapteni ka lahti laskma.) Ma just tahtsin Teie kõne ajal minu poolt tehtud wahelhüüdega muretseda selgust asjasse ja küsida, kas Teie ainult tüürimehega rääkinud olete. Kui Teie aga ka kapteniga rääkisite, siis tahaksin ma uskuda, et need andmed, mis Teie ette tõite, enam-wähem tõele wastawad. Minule isiklikult tunduwad nad siiski kahtlasena. Kuid, kui Teie ainult selle tüürimehega, kes juba ametist lahti oli lastud, oleksite rääkinud, siis oleksid need seletused oma wäärtuses natukene vähemad.

Siis oli weel juttu sellest, kuidas ja millal laewa parandada, räägiti selleko-

hastest kawadest. Aga ega ikkagi ei saa seda küsimust nii wõtta, et laew ilma paranduseta peab kaks sesooni läbi ajama. Laewa peab parandama, nagu seda laewade inspektorgi Teile ütles, ja ka tema arwates oli parandamiseks waja 2 kuud. Seda aega tuleb kuskilt leida. Häda on ainult selles, et seda laewa ei ole ühe teise korraliku laewaga wahetada. Käesolewal juhtumisel, kui laewa tuli liikumisest kõrwaldada, siis wõis ametkond ühenduse pidamiseks ainult mootorlaewa „Traali“ wõi jäälõhkujat „Wulfi“ wälja saata, sest muid laewu ametkonnal ei ole. (Segane wahelhüüe A. Jõeäär'i, sd. poolt.) No jah, see on, rkl. Jõeäär, Teie isiklik arwamine, ja kui Teid laewa inspektoriks pannakse, siis Teie ehk saate seda lubama, et laew ilma paranduseta mitu aastat töötab. Kuid siis wõib wäga kergesti juhtuda, et laewaga mingisugune õnnetus juhtub ja samuti inimestega, mille järele wõib üks teistsugune arupärimine tulla, mis kõneleb sellest, et waadake, laewa lastakse käia kaks sesooni ja teda ei parandata. (Wahelhüüe M. Martna, sd. poolt: Soomes alles oli niisugune õnnetus!) Näete, iga asi on kahe otsaga. Teatud asjad peawad reeglipäraselt käima. Oma seletust lõpetades, on ainus lootus saartewaheliste ühenduste korralikuks pidamiseks see, et saab juurde muretseda paremaid laewu, kui meil praegu käes ja ametkond panna niisugusele pinnale, et seal tõesti niisugused inimesed on, kes selle töö juures wõiksid kogu aja olla ja asutust ei peeta mitte kõikuwas seisukorras, et ei teata, kas teda likwideeritakse wõi mitte ja kas maksab olewaidki laewu korrapäralisemaks muuta. Mitu aastat on see küsimus hõljumas olnud, kuid niimoodi ei tohi see asi mitte edasi minna. Mina arwan, et meil olewate abinõudega wõi tagawaradega olemasolewate laewade arwel wõiksime saada wast ühe wäiksema laewa, mis saarte ühendusi aitaks pidada, siis ei oleks mitte neid kurwastusi, mis käesolewal juhtumisel näha on. Laewa parandamise tarwidus wõi selle ärajätmine on niisugune waieldaw asi, mis tihtipeale ühele ja teisele õiguse jätab ja ainult siis on kõik hea, kui midagi wahepeal ei juhtu. Meil on aga juhtunud õnnetus, merel on olnud torm ja mootorlaew „Traali“ masinad on katki läinud; ka laewa warustus on

lõppenud jne. Olid kawatsused talwe tuleku lootusel laewaühendust lõpetada 1. detsembrist 1924. a. aga tänawu aasta talwet ei taha tulla. Kõik need tohiksid asja juures wabandawad põhjused olla. Wõib olla, et meie wõime siin ka isiklikka põhjusi ette tuua, wõib olla wõime tõesti loota, et meil Eestis olemas on paremaid inimesi tagawaraks, kes seda asja paremini korraldawad. Kuid mina ei ole kahjuks mitte niisuguseid inimesi leidnud, kelle peale täie rahuga wõiksin kõik need ülesanded panna. Pean ütleva, et olemasolewate abinõudega on üldse raske laewaühendust saarte wahel korras pidada.

Wabariigi Walitsus ei ole mitte mingisuguse hoolimatusega ümber käinud selle küsimuse juures, waid on oma heatahtlikkust sellega näidanud, et on igatepidi katsunud kaasa aidata ühenduse alalhoidmiseks. Kahjuks on aga asjad nõnda kujunenud, et paremini ei ole saadud teha.

Kui wastata nende küsimiste peale wormiliselt, mis arupärimises on ülesse seatud, nimelt, et mispärast ei täida Wabariigi Walitsus Riigikogu soowiawaldust korraliku laewaühenduse alalhoidmises saarte ja mannermaa wahel, siis ütlen mina, et selleks on suur takistus see asjaolu, et ametkonna kohta õiget seisukohta ei ole wõetud ja awaldan lootust, et see asi lähemal ajal tehtaks.

Arupärimise teine küsimus on, kas kawatseb Wabariigi Walitsus aurik „Endlat“ lähemal ajal saarte liinil käima panna, kunni jääolud takistusi ei tee ja missuguseid samme kawatsetakse tulewikus astuda korraliku ühenduse alalhoidmiseks.

Selle kohta wõiwad Riigikogu liikmed wastust leida minu üldises seletuses.

Juhataja **J. Tõnisson**: Kas on arupärimise esitajad rahuldatud Wabariigi Walitsuse poolt antud wastusega?

A. Jõeäär (sd.): Arupärijate nimel teatan, et meie ei ole mitte rahuldatud antud wastusega ja teen ettepaneku läbirääkimisi pidada järgmisel arupärimiskoosolekul.

Juhataja **J. Tõnisson**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on wastu wõetud ettepanek läbirääkimisi pidada järgmisel arupärimiskoosolekul.

6. Rahaministri wastamine M. L. Sepp: Rahaminister Wäga ausatad Riigikogu liikmed! Päewakorra esimese punkti all esitati küsimine, kas Wabariigi Walitsus 1924. a. põllumeestele antud laenuksid kawatseb ilma pikendamata sisse nõuda wõi mitte. Selle küsimise peale on minu kohus wastata järgmist:

Need laenud ei ole antud otsekohe põllutöoministeeriumist, waid kogu Wabariigi Walitsuse soowitusel Eesti panga kaudu, ühispankade kaudu wõi suuremate kohalikkude ühistegeliste asutuste kaudu. Kui meie meelde tuletama nende laenude otstarbet, siis anti nad läinud kewadel pärast seda, kui halb ilmastik seemne ja loomatoidu oli häwitanud, ning kurnanud põllupinna, nii et kunstrammu tarwitamine äärmiselt tarwilik oli. Selleks mobiliseeris Eesti pank suure summa raha õige raskel ajal ja see summa ulatas ligi 400 miljonini. Peab ütleva, et see panga poolt wõrdlemisi suur jõupingutus oli ja liialdamata wõib tõendada, kui seda jõupingutust ei oleks tarwis olnud, siis oleks läinud sügisel see pinewolek ära jäänud.

Teisest küljest oli aga äärmiselt tarwilik põllumajandust aidata, sellepärast tuli lahtiste silmadega raskustele wastu minna ja need laenud anti wälja.

Nüüd tuleb järgmine kewadine hooaeg ja küsimus on, kas meil wõimalik on jälle uusi laenusid anda wõi mitte. Põllutöoministeeriumi poolt on soowiawaldus esitatud, et ka käesolewal aastal tuleb kunstrammu ja seemnewilja muretsemist kuidagi wõimaldada. Seisukord on aga niisugune, et teist korda, kui esimene summa tagasi ei tule, niisugust summat mobiliseerida wõimalik ei ole. (M. Martinson, põl.: Seemne peale ei ole tarwis nii palju, ainult kunstsõnniku peale.) Siiski ma kardan, et wabalt käsutada olewatest summadest wähe on, sest peale nende tuleb weel palju teisi põllumajanduse tarwidusi rahuldada, kuid pangal ei ole tagawaraks summasid, et ta wõiks juba wäljaantud üldlaenu summat tõsta. Siiski otsustati: põllumajanduse üldsumma ei tohiks wäheneda. Kõik need summad, mis tagasi maksetud peawad

saama, lähewad otsekohe põllumajanduse heaks ringkäiku ja laenatakse käesolewal kewadel uuesti wälja. Sellepärast on Wabariigi Walitsuse seisukoht järgmine: Kui üldine pikendus antakse, siis, arwatawasti, üldse laenusid tagasi ei n. akseta, sel kewadel summasid sisse ei tule ja uute laenude andmine muutuks wõimatuks. Harilikult arwatakse, et seemnelaen peab end tingimata juba sügisel ära tasuma. Samuti tõendatakse ka kunstrammu suhtes, et seal laen end enam-wähem warsti ära tasub. Kõige kiiremalt tasub end ära jõutoidu laen. Sellest laenust on ka umbes pool ära tasutud. Kuna laenu tähtaeg pikem on olnud, kui tähendatud tasuwuse tähtajad, siis on walitsuse seisukoht, et laenude üldist pikendust wõimalik enam anda ei ole, kuid sellega ei ole öeldud, et üksikuid asjaolusid arwesse ei wõeta. Neil päewil oli, wististi, kui ma ei eksi, Jõgewa põllupidajate poolt märgukiri saadetud, et neil näiteks mitmesugused ikaldused ja õnnetused olnud, mille läbi laenudetasumine raskendatud. Nende põllupidajate laenu pikendati. Wabariigi Walitsuse seisukoht on niisugune, et kus laenude mittetasumiseks mingisuguseid põhjendusi ette tuuakse, kus tõesti mõne erilise põhjuse — kas ikalduse, õnnetuse, — pärast laenu tasumine wõimalik ei ole, seal wõib laenu sissenõudmise tähtaega pikendada, ilma et selleks üldisi määrusi tuleks wälja anda. Wiimasel juhtumisel hoiaksid wast ka need, kel laenude maksmine wõimalik, maksimisest eemale, mida praegusel ajal soowitawaks ei saa pidada.

7. L. Johanson'i, A. Jõeäär'e ja J. Woiman'i arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele riigi maaparandustöödel töölistele töötasu wälja maksmata jätmise asjus.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Liig sagedaks on muutunud juhtumised, kus riigi maaparandustöödel töölistele töötasu wälja maksmata jäetakse. Nii — Saaremaal, mille kohta Riigikogus küsimine esitati, ja mujal.

Käesolewal korral puudutab arupärimine üht sarnast järjekorralist juhtumist, seekord Läänemaal.

1924. a. suwel kaewati Läänemaal, Jõgisoo wallas, Patsu soos 6 kraawi, pikkusega ligi 25 wersta. Tööl oli

100—300 töölist. Selle töö olid põllutööstöministeeriumist oma peale wõtnud ette wõtjad Anatoli Adt ja William Örtendahl. Esimene neist on põgenud wäljamaale, teine on maksujõetaks kuulutatud. Töölised on ilma töötasuta jäänud töö eest, mis tehtud 8. oktoobrist kunni 15. nowembrini 1924. a. Kogu saamatajäänud tööde raha on arwatud 943.684 marga peale, millest tuleks töölistele tööde eest 542.467 marka, kohalikkudelt kaupmeestelt ja rahwalt töö ajal tööliste wõetud toiduainete eest 401.217 marka. Põllutööstöministeeriumi poolt on töölistele antud 100.000 marka, nii jääb saamata weel 843.684 marka.

Tahtes tööd tähtajaks, 15. nowembriks lõpetada, töötasid töölistes kõige raskemate tingimustega: Nowembrikuul, kus kõik kohad wett täis olid, kaewasid töölistes maapinda wee alt. Kuna kraawitöös on harilikult kõige kehwe mad töölise seast, siis tundub neile ligi kahe kuu palga maksmata jätmise häwitawa hoo bina. Töötasu ootasid töölistes koha peal kaks nädalat, ilma rahata, leiwata. Neil tuli müüa oma wiimased riided ja jalatõõd söögi eest. Ka mõjub 400.000 marga kadumaminek ümbruskonna maelanikkudele majapidamise peale rusuwalt, kuna siin tegemist on keh Wade inimestega.

25. nowembril läinud aastal pöörasid töölistes, et töötasu kätte saada, töö- ja hoolekande- ja põllutööstöministeeriumi poole.

Kuid selle peale waatama olewat peale 1. detsembrist kautsjon kaasette wõtjale W. Örtendahl'ile wälja maksetud.

Kuna sarnaste juhtumiste läbi tööliste, seega meie rahwa raha ära wiiakse, rahwa, tööliste seisukorda halwendatakse, põhjendatud üldist nurinat ellu kutsutaks, siis pöörame Wabariigi Walitsuse poole järgmiste küsimustega:

1) Mis põhjustel maksis põllutööstöministeerium ette wõtjale kautsjoni wälja?

2) Kas wõeti wiimased tööd wastu akti järgi, wõi makseti raha wälja enne akti kokkuseadmist?

3) Kas on Anatoli Adt'ile mõne ametkonna poolt antud tunnistus, et tema wäljamaale sõiduks takistusi ei ole?

4) Kas ja missugusel teel tahab Wabariigi Walitsus riiklikkudel maaparandustöödel töötasust ilmajäänud töölistes rahuldada?

5) Missuguseid tagatise kawatseb Wabariigi Walitsus selleks nõuda, et edaspidi sarnased wäärnähtused enam ei korduks?

Tallinnas, 20. jaanuaril 1925. a.

L. Johanson.

A. Jõeäär.

J. Woiman.“)

L. Johanson (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Kõigile neile hädadele, mille all praegusel silmapilgul töölised kannatama peawad, on wiimasel ajal seltsinud uus häda, nimelt see, et töölistele jäetakse nende töötasu wälja maksmata. Seda on sündinud wäga paljudes, terwes reas ettewõtetes. Kuid kahjuks on see ka ulatanud riigi ettewõtete juurde. Terwe rea riigi poolt ettewõetud maaparandustööde juures on tööliste palgad wälja maksmata jäetud, mitte ühele, kahele, waid sadadele töölistele. Nii on sündinud näiteks Saaremaal, kuid seda küsimust on siin juba teiste poolt puudutatud. Eriti suur summa on wälja maksmata jäetud Lääne maakonnas, Jõgisoo wallas, Patsu maaparandustööde juures, kus töölistele terwelt kahe kuu palk wälja maksmata on jäetud 542.467 marga suuruses. Peale selle weel kohalikkudele elanikkudele nende käest wõetud toidumoonna ja muude tarbeasjade eest on wälja maksmata jäänud 401.217 marka. Tähendab kokku ligi miljon marka. Töölised neid töid tehes arwasid, et siin tegemist on riigi töödega ja oletasid, kui palka ei saada otsekohe wälja maksta, siis seda ikkagi maksmata ei jäeta. Samas arwamises olid ka kohalikud elanikud. Töölised on perekonnainimesed, nende keskmine palk teeb päewas wälja 175 marka. Kujutage ette, mis tähendab töölistele see, kui temale kahe kuu palk wälja maksmata jäetakse, mis tähendab see sarnasele waelele tööliste perekonnale?! Aga mis tähendab see ka waestele elanikkudele, kui nende käest toidumoonna ostetakse, raha aga wälja maksmata jäetakse?! Need waesed maaelanikud, kel hädawaewalt on midagi müüa ja kes waewalt midagi müüa saawad, peawad nüüd kannatama. Need tööd olid wälja antud üksikutele ettewõtjatele. Kui oleks ainult üks niisugune juhtumine olnud, kus töölistele palgad wälja maksmata jäetakse, siis oleks wõinud öelda, et siin juhtumisega tegemist. Kuid kui see wäärnähtus kordub, siis peab ütleva,

et selle juures süüdi on ka põllutööministeerium. Kui terve rida niisuguseid wäärnähtusi aasta jooksul esile tuleb, siis wõib ainult üht oletada, süüdi on põllutööministeeriumi puudulikud korraldused, ja tagajärg on see, et põllutööministeerium peab niisuguste wäärnähtuste eest täiel määral wastutust kandma. Põllutööministeeriumile on eelarwe korras suured summad, umbes 30 miljonit marka maaparanduse töödeks antud ja meie nõuame, et tema need maaparanduse tööd korralikult lõpule wiiks. Selle „korralikkuse“ all ei mõtle meie ainult seda, et kraaw kaewatakse, waid ka seda, et need inimesed, kes seal juures tööd teewad, oma töötasu kätte saaksid. Mitte ainult see ei seisa riigi huwides, et kraaw kaewatakse, waid riigi huwides seisab ka see, et meie kodanikka ei warastata ega paljaks rööwita. Kuid terve rida wargusi ja rööwimisi on nende riigi tööde juures läinud aasta jooksul toime pandud. Need on wäärnähtused, mida ametkondade tööde juures lubada ei wõi. Mina süüdistan nende nähtuste juures täiel määral meie põllutööministeeriumi, kes ei ole niisuguseid korraldusi maksma pannud, tagatise wõtnud selleks, et sarnaseid wäärnähtusi ette ei tuleks. Siis, wõib olla, oleks wabandawaid põhjusi olnud, kui üks niisugune juhus oleks ette tulnud, kuid nüüd oli neid terve rida. Aga, mis nüüd veel seletatakse. 25. novembril läinud aastal olnud töölised põllutöö- ja töö- ja hoolekandeministeeriumis selle üle kaebamas, et neile ei olewat palkasid kätte maksetud, neil olewat selle läbi ligi 1 miljon marka kaduma läinud. Kuid selle peale waatamata olewat kautsjon, mis küll täiel määral ei oleks tööliste töötasu katnud, wälja maksetud teisele kaasettewõtjale ja teine ettewõtja on wäljamaale läinud. Siin tõuseb ka küsimus, kuidas sai see inimene wäljamaale, kust sai ta välispassi ja need tunnistused wäljamaale sõiduks, et tal sõiduks mingisuguseid takistusi ei ole, mida ikka wäljamaale reisimise puhul nõutakse. See küsimus nõuab ka selget wastust meie Wabariigi Walitsuselt. Kui põllutööministeerium leiab, et ta ei suuda mitte korraldada maaparandustöid nõnda, et selle all meie rahwas ei kannataks ja teda ei warastataks, siis tuleb lõpp teha sellele ja anda riiklikud maaparandustööd neile, kellel on kinniswarad, ja siis töölised wõiksid vähemalt kindlad olla,

et nad oma palgad kätte saavad ka kohtu teel. Ka siin on kohtuotsus olemas, kuid kõige selle peale vaatamata ei saa raha kätte, sest inimene on lastud väljamaale põgeneda meie rahwa rahaga. Wiimasel ajal räägitakse meil riikliku propaganda tähtsusest, aga kuidas ligineda siin riikliku propagandaga nendele inimestele, kes on aasta läbi kraawis wee sees tööd teinud, keskmiselt 175 marka päewas palka saanud ja kelle töötasu on kaotsi läinud. Lihtnimene jätab täie õigusega arutamata need peened niidid, mille alusel on sõlmitud ametkonna ja ettevõtja vahelised lepingud. Need jääwad täiesti tähele panemata lihtinimese juures, kes seal tööd tegi, ta teab ainult ühte, et see oli riigi töö, mis ta tegi ja mille eest tema töötasu välja maksmata jäeti. Mis siis kõneleda riiklikust propagandast inimeste juures, kes oma raske töö eest, mis riigile tehtud, töötasust, igapähele üle 10 tuhande marga, ilma on pidanud jääma. Siin kõneleda veel riiklikust propagandast oleks kõigesuurem kahekeelsus. Sellepärast arwan ma, et põllutööminister peab wastust andma järgmiste küsimiste peale: 1) Mis põhjustel maksis põllutööministeerium ettevõtjale kautsjoni välja? 2) Kas võeti wiimased tööd vastu aktide järgi, wõi makseti raha välja enne akti kokkuseadmist? 3) Kas on Anatoli Adt'ile mõne ametkonna poolt antud tunnistus, et tema väljamaale sõiduks takistusi ei ole? 4) Kas ja missugusel teel tahab Wabariigi Walitsus riiklikudel maaparandustöödel töötasust ilmajäänud töölisi rahuldada? 5) Missuguseid tagatise kawatseb Wabariigi Walitsus selleks nõuda, et edaspidi sarnased wäärnähtused enam ei korduks?

Mina olen öelnud, et mina isiklikult süüdistan põllutööministeeriumi, et ta korraldused puudulikud olid ja wastawaid tagatise ei nõudnud, ja arwan, et seda arupärimist ka kõik need toetawad, kes asjasse selgust soowiwad. Kui aga see arupärimine tagasi lükatakse, siis jääb minu süüdistus põllutööministeeriumi vastu täiel määral püsima ja ma usun, et see ka põllutööministeeriumile soowitaw on, kui ta selles küsimuses wõib seletust anda.

Juhataja **J. Tõnisson:** (Häälletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetawad 37 Riigikogu liiget, seega on arupärimine wastu wõetud.

8. Läbirääkimised Wabariigi Walitsuse wastamise puhul M. Laarman'i, J. Nuut'i ja K. Tonkman'i arupärimise peale põllupidajatele elukorterite ehituslaenude mitteväljaandmise asjas.

M. Laarman (põl.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mitmesuguste õnnestuste ja juhtumiste tagajärjel on wiimaste aastate, ma ütlen wiimase kümne aasta jooksul meie kodumaal hulk elumaju maal häwinenud. Wäike osa majaomanikkudest on

nõnda õnnelik olnud, et peawarju jälle üles on jõudnud ehitada, suur hulk on aga pidanud ehitusmõttest loobuma ja ajutistes hädahoonetes peawarju otsima. See on ka loomulik. Kalli ja rahawaese aja pärast tuli seda teha.

Et sarnaste raske saatuse osaliste seisukorda pisut kergendada ja neile abiks olla eluhoonete ülesehitamisel, wõttis minewal aastal Riigikogu riigi eelarwesse ülesse wõrdlemisi wäikese summake, nimelt 25 miljonit marka, mis minema pidi ehituslaenuks niisugustele põllumeestele. Wabariigi Walitsus pidi välja töötama määrused, mille alusel see laenusummake elumajade ehitamiseks pidi välja antama.

Mitmed ja mitmed hädalised, eriti sarnased, kelle peawari ühes seesolewa warandusega tuleroaks saanud, kuuldes sellest Riigikogu otsusest, rõõmustasid lootes osakese laenusummast endale saada uue elumaja ehitamiseks. Mitmed asusid hea lootuse peale isegi ehitusele, wõttes ajutiseks erapankadest hinge hinna eest selleks otstarbeks laenusid. Kuid palwete ja ootamise peale vaatamata ei arwanud endine walitsus ja endine rahaminister tarwilikuks ehituslaenude väljaandmise asjus põllumeestele sammukestki wastu astuda, ega selleks ka isegi määrusi välja töötada. Nii möödus läinud aasta ja laenuid jäidki välja andmata.

Kuna walitsuse liikmed ometi riigi esimesed kodanikud on, kes esimestena peaksid riigi seadusi täitma, äratas see maal kodanikkude hulgas imestust ja osalt ka wõõrastust, et eelarwe selle osa suhtes, eelarwe on ju üks tähtsam seaduse akt, walitsus selle osa täitmise peale ei mõelnud. Põllumeeste rühma liikmed, kelle poole nende walijad selle laenu asjus pööranud, tahtsid endisele walitsusele wõimalust anda teatawaks teha need

põhjused, miks walitsus laenude wäljaandmisest keeldunud ja esitasid sellepärast 10. detsembrist läinud aastal sellekohase arupärimise. Mõni aeg peale arupärimise lahkus aga endine walitsus ametist, aset andes enda järeltulijale ja arupärimine jäi tema poolt wastamata. Uue Wabariigi Walitsuse rahaministri suust kuulsime nüüd oodatud wastuse. Kahjuks pidid arupärijad aga tunnistama, et see wastus neid rahuldada ei suutnud ja nimelt järgmistel põhjustel: 1) arupärijatel oli härra rahaministri wastust kuulates tunne, nagu ei oleks Wabariigi Walitsusel teada, kui suur ja tungiw tarwidus maal ehituslaenude järele olemas ja kui suure põnewusega laenude wäljaandmist oodatakse. Seda tunnet tekitas eriti see asjaolu, et härra rahaminister ainsa sõnagagi ei puudutanud arupärijate esimest küsimust: kas on Wabariigi Walitsusel teada, et põllumeestel ehituslaenude järele tungiw tarwidus olemas. Ja just selle küsimise peale oleks ka praegune rahaminister wastata wõinud, kui tal tahtmist oleks olnud temaga lähemalt tutwuneda, kuna ta muude küsimiste peale loomulikult wõis öelda, et endine rahaminister ja endine walitsus olid need, kelle ajal arupärimises tähendatud asjaolud sündisid. Mitte kaua pärast seda, see oli enne jõuluid, ilmus ühes pealinna ajalehes wäikene kirjutus, nimelt: „Põllumees ja wõlad.“ See oli nimelt „Waba Maa’s“ nr. 292. Seal awaldati järgmist arwamist: „Maa põllumehed suures enamuses aga ei taha laenu teha, pealegi weel riiklikku, sest ta tuleb ju maksta ja kes teab, missugused aastad siis on. Parem juba nüüd, kus wiljakas aasta ja wõi hinnad kõrged, korruga suured maksud wõtta ja nii omal jõul asjast üle saada. Nii on käesolewal sügisel mitmed wallad juba walitsuse poolt lubatud riiklikust laenust end lahti öelnud jne. Niisugune rahwa poliitilise ilmawaate terwene mine on parem pant meie riikliku iseiswuse kindlustamiseks.“

Mulle vähemalt jäi härra rahaministri seletusi kuuldes sarnane mulje, nagu oleks temagi arwamine põllumeestele antawate ehituslaenude küsimuses pea samasugune. Kui suur aga tarwidus üksikutele juhtumistele ehituslaenude järele, selleks luban endale siinkohal ühe wäikese näite tuua: 1923. a. kewadel põlesid

päise-päewa ajal, Pornuse wallas Ägla talu hooned maha. Tulehakatus oli pool wersta eemal olewast mõisa asundusest. Suure tuule ja kuiwa ilmaga lagunes tuli ruttu laiali. Aida küljest, mis sees olewa wilja, põllumajanduslikkude masinate ja muu kraamiga ära põles, hakkas tuli elumaja ja rehe külge. Abi ei olnud nii ruttu lähedal ja peremees katsus lauta ja talli päästa ja sellepärast ei saanud peremees põlewast elumajast midagi päästa ning ta warandus jäi täielikult sinna sisse. Tunnen Ägla talu peremees Jer mokow'i mõnda aega. Ta on hoolas ja edasipüüdja põllumees ja sellepärast oli ta suutnud oma wäheldase talu eeskujulikku korda seada. Tema elumaja oli väga heas korras ning temal olid muretsetud uuema aja põllutööriistad, masinad jne. Tulekahju wõttis aga edasipüüdjalt peremehelt põhja alt täiesti ära, sest wallakassast saadud õige wäikese summaga, 80.000 margaga ei saanud õieti midagi peale hakata. Meie teame, et maal walla tulekassad ei ole suutnud margakursi wankumise tagajärjel end nii reguleerida, et nad enam-wähem korraliku summa wõiksid wälja maksta ja sellepärast tulewad seal alati ette kõiksugused wiiwitused ja sekeldused. Sellest siis tuli ka nimetatud peremehel ja ka teistel põllumeestel, et tulekassast lõpmata wäikene summa saadakse, millest uute hoonete ülesehitamiseks ei jätku.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär
J. Holberg.)

Nüüd on nimetatud põllumees, kui ka teised tema sarnased hädas. Jermakow on mitmele poole pööranud palwega abisaamiseks, kuid see on senniajani wõimata olnud. Uuel aastal ilmus ajalehes sõnum, et abitarwitajatele antakse abi töö-hoolekandeministeeriumist laenu näol. Ka sinna poole on ta pööranud, kuid asjata. Ta kirjutas isiklikult mulle kirja, milles muuseas järgmist ütleb: „kui saaksin teateid, kui kaugel laenu asi weel on. Hoiu-laenuühisus pikendas wõlga 1. märtsini 75.000.— Eesti pank pikendas juunini 54.000.—, erawõlga niisama palju.“ — Ma tõin selle näite illustreerimiseks, missugune tarwidus maal ehituslaenu järele olemas. Üle maa on Jermakow'i taolisi väga palju, kes tule wõi muu õnnetuse läbi oma peawarju on kaotanud. Meie arwates oleks pidanud Wabariigi Walitsus sarnaseid hädasid tundma ja

riikliku laenu läbi, mis Riigikogu poolt selleks otstarbeks üles võetud, abiks astuma. Meie arwates on see otse andeksandmata, et selle asjaga nii kaua on wiitunud.

Teiseks awaldas härra rahaminister arwamist, et Riigikogu ainult neil juhtumistel krediiti võib määrata, kui krediitidele wastawad sissetulekuallikad on leitud. Mina ei hakka selle wäite wastu waidlema, aga mulle paistab imelik, et seda põhimõtet endine rahaminister ainult põllumajanduslikkude laenude juures on arwanud heaks meeles pidada, mujal aga mitte. Meie mäletame väga selgesti, kuidas minewal aastal Riigikogu poolt mitmed summad riigi eelarwesse wõeti tema oma algatusel ja need makseti ka wälja. Nii määrati kaunis tuntawad summad isegi teatritele jne. Ka need summad makseti wälja. Seal ei arwatud heaks küsida, kust kohalt neile sissetulekud tulewad. Samuti makseti wälja ka need summad, mis linnadele ehituslaenudeks olid määratud, ja need summad olid õige suured. Ainult selle summa juures, ainult selle 25. miljoni juures arwas rahaminister heaks seda meelde tuletada. Mu härrad, iga üleswõetud krediidi juures peab ometi ka sissetulekuallikad olema. Ma mäletan, et meie oleme seadusi wastu wõtnud, kus meie meeldegi ei ole tulnud arutama hakata, et selle juures ka sissetulekuallikad olemas on. Just sellepärast kriipsutan weel kord alla, et meile paistab see väga imelik, et just sarnase wäikese summakese juures seda on tehtud. Meie arwamise järele oleks pidanud rahaminister kõigil pool tarwitama ühetaolist mõõdupuud. Meile aga paistab, et siin teistsugused asjaolud aluseks on olnud, mispärast põlumeestele ehituslaenu wälja andmata on jäänud. Härra Jõeäär tähendas natukese aja eest, et Wabariigi Walitsus teatawatel kordadel Riigikogu soowe ignoreerib. Ja minule paistab, et on põhjust arwata, et tema siingi on seda teinud. Kuna Wabariigi Walitsuse poolt põllumajanduslikkude laenu summa tänawuse aasta peale üle olla kantud, siis minu arwates ei wõiks rahaministeeriumil küll mitte palju raskusi ega takistusi olla, waid kui tal tahtmist oleks, wõiks tema määruste wäljatöötamisele asuda.

Lõpuks tahaksin paar sõna öelda härra rahaministri seisukoha üle, nimelt

kellele mõeldakse wälja anda ehituslaenu, see on 25 miljonit marka. Tema seletuse järele tuleks wälja anda esimeses järjekorras neile, kelle hooned tulekahju wõi mõne muu õnnetuse korral hukkunud, teises järjekorras tööliste elukorterite ehitamiseks ja kolmandas järjekorras, kui sellest summast jätkub maale eeskujulikkude elumajade sisseadmiseks. Mul tekib kahtlus, kas härra rahaminister elukorterite küsimust maal tõsiselt on wõtnud, kui tema arwab, et 25. miljoni margaga ehituse asjas nii kaugele jõutakse. Mina julgen oletada, et see summakene 25 miljonit marka on nagu tilk kuuma kiwi peale. Kui tahtaks ainult tuleõnnetuste kordadel abi, siis ammugi ei jätkuks sest summast tööliste majade ehitamiseks. Minu teada on õieti wähesed kohad, kus põllumajapidamiste juures on töölistel majad, waid seal on enamasti ikka nii, et üheskoos elatakse. Ammugi aga ei jätkuks sellest summast eeskujulikkude elumajade ehitamiseks. Kuiwõrd halwad on maal korteriolud, selle üle soowitaksin mina neile, keda see asi huwitama peaks, ühte kirjatööd, mida lugupeetud rkl. härra Martna 1916. aastal on ilmutanud. See raamat kannab pealkirja „Küläst“. Ja ta annab muuseas kujuka pildi, nimelt selle raamatu peatükk II kirjeldab väga kujukalt, kuidas mõnekümne aasta eest Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal elati ja kuidas seal praegu elatakse. Selle peatüki lõpul ütleb härra Martna, et: „Üldiselt ei ole olud minu kodukohas mitte palju muutunud. Aga naabruses on külasid, kus neidki parandusi teoks pole tehtud, kus elutingimused peaaegu alles niisamasugused, nagu 45. aasta eest.“ Siin on härra Martna maalinud niisuguse pildi, kuidas elutingimised mitte olla ei tohiks. Ja sellepärast, kui seda härra Martna kirjatööd meelde tuletada, ja minul isiklikult on wõimalus olnud näha neid olusid, nimelt Põhja-Pärnumaal, siis mina kahtlen, kas selle 25 miljoni margaga võib nii palju ette wõtta, nagu härra rahaminister siin seletas. Minul oleks austatud Riigikogu liigetele lõpuks tähendada, et meie eesolewa arupärimise esitamisega Riigikogu soowi oleme silmas pidanud, et kiirendada teatud ehituslaenu wäljaandmist. Mina julgen sellepärast loota, et Riigikogu wastu wõtab selle wäikse soowiawalduse, mis on järgmine: „Riigikogu, ära kuulates Wabariigi Walitsuse was-

tuse M. Laarman'i, J. Nuut'i ja K. Tonkman'i arupärimise peale põllupidajatele elukorterite ehituslaenude mittewäljaandmise asjas, awaldaab soowi, et Wabariigi Walitsus lähemal ajal wälja töötaks määrused nende laenude kohta ja nende alusel algaks põllumajanduslikkude ehituslaenude wäljaandmist.“

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu liikme Laarman'i poolt on esitatud ülemineku-wormel. Kas soowitakse selle ettelugemist? (Hüüded: Palume weel kord!) Ülemineku-wormel on järgmine: „Riigikogu, ära kuulates Wabariigi Walitsuse wastuse M. Laarman'i, J. Nuut'i ja K. Tonkman'i arupärimise peale põllupidajatele elukorterite ehituslaenude mittewäljaandmise asjas, awaldaab soowi, et Wabariigi Walitsus lähemal ajal wälja töötaks määrused nende laenude kohta ja nende alusel algaks põllumajanduslikkude ehituslaenude wäljaandmist.“ (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ülemineku-wormel wastu wõetud.

9. Riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise seadus — redaktsioon. Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustawson** kannab ette ja nähtawa enamusega wõetakse wastu redaktsiooni komisjoni ettepanek.

Redaktsiooni komisjon paneb Riigikogule ette wastu wõtta „Riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise seaduse“ lõpulik redaktsioon Riigikogu poolt kolmandal lugemisel wastuwõetud kujul ilma muudatusteta.

10. Riigiasutuste töö koondamise seadus — redaktsioon. Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustawson** kannab ette ja nähtawa enamusega wõetakse wastu redaktsiooni komisjoni ettepanek.

Redaktsiooni komisjon paneb Riigikogule ette wastu wõtta „Riigiasutuste töö koondamise seaduse“ lõpulik redaktsioon Riigikogu poolt kolmandal lugemisel wastuwõetud kujul ühes järgmiste muudatustega:

1. § 1.: Riigiasutuste töö koondamise ja kulude kokkuhoidmise otstarbel, p. o.

töö koondamiseks ja kulude kokkuhoidmiseks.

Juhataja J. Tõnisson: Wõib ollatuleb järgmise päewakorra-punkti juures pikemaid waidlusi, sellepärast kuulutan weerandtunnilise waheaaja.

Waheaeg algab kell 11.55 min.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 12.25 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Holberg**.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu koosolek kestab edasi.

11. Riigi 1925. aasta eelarwe — I lugemisel. **K. Tonkman** (põl.): Austatud Riigikogu liikmed!

Riigi eelarwe on üks tähtsam osa seadusandlikus töös. Ta määrab ära need sihtjooned, kuidas kawatsetakse riiki walitseda ja riigi majandust juhtida. Riigi eelarwe arutamise puhul seisame meie kui werstaposti juures, millele numbrid peale kirjutatud on, et teada saada, kui kaugele meie oleme jõudnud ja kui kaugele teatud sihtjoonte kättesaamiseks jõudma peame. Tagasiwaade ei anna meile aga mitte kõigeparemat pilti, ta on selle poolest halwem, et läinud aastal Wabariigi Walitsus ei teostanud kõiki neid osasid, mis Riigikogu oli määranud, teises kohas tegi jälle ülekulutusi. Tähendab, Wabariigi Walitsus ei pannud seadusandlikku korda tähele, waid läks temast mööda. Uue walitsuse moodustamisel räägiti wäga palju sellest, et uus walitsus tahab uut majanduspoliitikat alata ja sellel alal uut korda riigis luua. Üldse pidi uus walitsus wäga palju ära tegema, kuid lõppudelõpuks tuleb wälja, et sõnad jäid ainult sõnadeks ja tegudega kuigi kaugele ei jõutud. (O. Gustawson, is.: Põllumeeste kalendri järele tuleb see küll nii wälja.) Isesotside kalendri järele tuleb seesama wälja. Eelarwe-osade täitmine mõnes osas, eriti just see, mis põllumajanduse kohta tähtis, jäeti kohe kõrwale ja öeldi — raha ei ole. (M. Juhkam, tõer.: Ei ole tõi si!)

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **M. Martna**.)

Muus osas tehti aga ülekulutusi. See oli ometi lubamatu, mispärast Wabariigi Walitsus seda ei oleks tohtinud teha. Riigi eelarwe määrab kindlaks kulud, mida walitsus kulutada wõib, nii riigi walitsemise kui ka riigi majanduspoliitika juhtimises. Ühtlasi määratakse ka seadusandlikus korras tulud kindlaks, mis kawatsetakse sisse wõtta. (L. Johanson, sd.: Ja millest tuleb pärast ülekulutusi teha.) Riigi eelarwe määrab kindlaks maksud, määrates ühtlasi ka seda kindlaks, kust raha kawatsetakse sisse wõtta. Sellepärast on ka arusaadaw, et riigi eelarwe juures wäga palju sõna wõtawad rühmade esitajad, samuti ka Riigikogu liikmed, awaldades rühma kui ka oma eriarwamisi ja teewad seda täie õigusega, sest riigi eelarwe arutamine on lõpmata tähtis ja eriti just meie juures, kes meie alles noor riik oleme, kus teatud traditsioonid weel wälja kujunemas. Poliitiliste erakondade seisukohti ja kõnesid kuulates selgub, et nad wäga palju üksteisest lahku lähewad ja seda ka täiesti arusaadawalt, sest igal rühmal on ju oma majanduslikud ja poliitilised seisukohad ja igauks püüab oma seisukohti kaitsta, missuguse programmi alusel tema tööle on asunud. Selle juures paistab wälja üks asi, et maa ja linna huwid üksteise wastu wäga tugewasti põrkawad. Maa on senni kaotaja, linn aga wõitja olnud. (J. Piiskar, is.: Kes tegi, ise tegi.) Lubage, ma lähen ka selle juurde. Kui meie oma rahwa koosseisu ja rahwa elamiskohti waatame, kus kohas rahwas rohkem elab, siis selgub statistiliste andmete järele, et linnas elab umbes 20—25%, maal aga 75%. Meie Riigikogu koosseis wõi üksikute rühmade waatepunktid peaksid just samasugused olema, et 25% esitaks waateid, mis üldse linnade huwides seisab, 75% neid waateid, mis maa huwides seisab. Kes maad harib ja maast midagi tahab saada, ei saa teistmoodi põldu harida, nagu ikka põldu haritakse, kuulugu tema missugusesse erakonda tahes, olgu ta põllumees, iseseisew sotsialist wõi tööerakondlane. Ei saa ka kuidagi moodi mõni poliitiline partei ilmastikku oma tahtmise järele muuta. Olud on just ühed ja needsamad. Kui waatame asja sellest waatepunktist, siis selgub, et rahwaesituse mõtteawaldused seda ei wäljenda, mis tema wäljendama peaks. Kui waatame rahapoliitikat, siis selgub, et linna

tööstus ja kaubandus on suurema osa rahast laenudena omale saanud, kuna maale on õige wähe järele jäänud. (M. Juhkam, töer.: See on sellepärast, et teie walitsete.) Teil härra Juhkam, ei maksa kiidelda, sest teie minister oli esimene, kes põllumajanduslikud krediidid sulgus.

Linna kooliolud on praegu palju paremad kui maal. Maal on kooliolud tõesti halwas seisukorras ja seda sellepärast, et maale ei ole suudetud kõrgemaid koole awada, ja kuigi neid awada, siis nende ülewälpidamine on maal palju raskem, — sest laste korterite saamine on maal, kus suuremad koolid asuwad, palju raskem kui linnas. Linnas asuwad sellepärast ka suuremad keskkoolid ja ülikoolid. Linna elanikkude seisukord on sellepärast palju kergem, et lapsed hõlpsamini ja kaugelt parematel tingimustel saawad koolis käia kui maal. Maalt on lapsi õige kulukas ja õige raske linna õpima saata, sest palju raskusi on ees, mis maainimesele lapse koolitamise kallimaks teewad, kui see linnades on. Edasi, senni on antud linnadele ehituslaenu, et korterikriisi lahendada. Ma ei taha sellega öelda, et linnas korterikriisi ei oleks. Linnas on korterikriis, aga ka maal on korterikriis ja maa korterikriis annab ennast õige terawalt tunda. Aga mis tehti walitsuse poolt sel alal? Eriti tööerakonna minister sulgus selle laenu, mis maa jaoks oli 1924. aasta eelarwe korras Riigikogu poolt määratud ja ei andnud seda wälja. Ei taha selle juures pikemalt peatada, sest et sellekohase arupärimise läbirääkimistel kujutas härra Laarman seda seisukorda õige piltlikult ette, mille tõttu ka Riigikogu ühel häälrel wastu wõttis soowiawalduse, et ehituslaen maale tuleb kiires korras wälja anda. Aga ehituslaenu küsimus on pärit juba eelmistest aastatest, ta on niisama wana kui meie riik. Kuid kellelgi ei ole tulnud meelde, et maale elukorterite ehitamiseks ka laenu tuleks anda. Missugust wõitlust tuli enne pidada 1924. aasta eelarwe juures, enne kui 25 miljonit lubati maale elukorterite ehitamiseks. Waatamata selle peale, et Riigikogu selle summa eelarwekorras oli määranud, ei antud seda maale wälja, kuna aga ehituslaen linnadele siiski wälja anti. Siin oleks wõidud proportsionaalses korras ka linnade krediidid sulguda ja osa ehituslaenu ometi maale wälja anda, aga seda ei tehtud, tä-

hendab, et krediit suluti ainult maale, — mitte linnadele. See ei ole õige ja seda tuleb täiesti hukka mõista.

Ühendusabinõud on linnades palju paremad kui maal. Linnade wahel on raudteed, linnades on paremini postiolud korraldatud, linnades töötab post, telefon ja telegraaf paremini kui maal. Post tuuakse linnast igapäew kaks korda päewas kätte, maal tuuakse aga kaks korda nädalas post ainult wallamaija, on ka kohti, kus post maal ainult üks kord nädalas kohale tuuakse. Kirju ja ajalehti, mis postiga tulewad, ei saadeta mitte kodanikkudele koju kätte, waid kodanik peab kas wiie, kuue wõi koguni kümne wersta kaugusele wallamaija järele minema. Sellest selgub, et linnad on praegu paremates tingimustes kui maa. See 25% elanikka kes asub linnades, on täiesti eesõigustatud seisukorda seatud, ja 75%, mis asub maal, on senni unustusse jäetud. Mina ütlen, härrad Riigikogu liikmed, et teie ei ole mitte kõik need hääled, mis teid siia on saatnud, linnadest saanud, waid teie olete ka väga palju hääli maalt saanud neilt maainimestelt, kes teid oma esitajateks on usaldanud, kelle elukohad on maal, oma huwisid kaitsema. Teie aga olete maa huwid kaitsmata jätnud. Teie ei pane maa huwisid tähele, mis maa nõuab. (O. Gustawson, is.: Kust Teie maa peale hakkab, härra Tonkman?) Mida Teie, härra Gustawson, soovite? (O. Gustawson, is.: Kas Teil hakkab maa ainult talust peale, mis mitte talu ei ole, seda Teie üldse ei tunnista.) Ma ei ole mitte praegu talust rääkinud, waid mina rääkisin üldisest maaelanikkude seisukorrast. Ma tähendasin praegu, et olgu maaelanik tööline wõi tööandja, kuulugu tema missugusesse poliitilisesse erakonda tahes, halwade olude all kannatab üldiselt kogu maarahwas poliitilise ilmawaate peale waatamata. (J. Piiskar, is.: Teie teeksite paremini, kui Teie põllumeeste huwides räägiksite.) Kõik maainimesed on ühesugustes oludes, ja nende kõikide eest ütlen mina, et meil praegu maaolud väga halwad on. (A. Jõeäär, sd.: Ja maa proletariaadil on eriti halb. L. Johanson, sd.: Aga seda Teie ei tunnista.)

Igas riigis on tähtis majanduslik jõukus, mida jõukam riik, seda rohkem wõib

tema edeneda, mida jõukamad on majanduslikult riigikodanikud, seda paremini wõib riik oma asju korraldada, sest jõukas kodanik jõuab riigi heaks maksu maksta enam, kui seda waesed kodanikud jõuawad. Meie majanduslik jõukus ei seisa mitte mujal kui põllumajanduses. Selle tõttu on väga palju siit kõnetoolilt toonitatud, et põllumajanduses meie tulewik seisab. Loomulikult tuleks siis põllumajanduse peale rohkem tähelepanu pöörata ja sellega üldse kogu maa peale, mis põllumajandusega olgu missugusel teel tahes ühenduses on. 1925. aasta riigi eelarwet waadates selgub, et need summad on õige wäiksed, mis meie maa kultuuri tõstmiseks kawatsetakse välja anda. Ma ütlen seda üldistes joontes, siin ei wõiks härra Gustawson jälle tähendada, et mina räägin ainult põllumeeste huwides. Mina ei räägi siin mitte põllumeeste huwides, waid üldistes maa huwides, maaelanikkude huwides. (Wahelhüüepahemalt poolt.) Põllumeestel ei ole see mitte ükskõik, kas tööline oma lehe wõi kirja kätte saab wõi mitte. Põllumees näeb seda väga hea meelega, et tööline rohkem ajalehti ja ajakirjandust loeks ja et tööliste kultuuriline ja majanduslik tasapind tõuseks. Meie põllumehed näeme seda väga heameelega, et koolid saaksid maal paremini korraldatud ja et kutsekoolid maal saaksid awatud. Teie, härra Gustawson, näete ainult iseseiswaid sotsialiste maal, aga mitte teisi. Mina ei taha mitte nii kitsarinnaliselt waadata, nagu Teie. (K. Päts, põl.: Ja see talu toidab ju kõiki.)

Härra rahaministri eelarwe-kõnest paistis läbi selge joon, et tuleb tuntawalt maksusid tõsta. Maksude tõstmises näeb härra rahaminister ainukest abinõu, kuidas riigi eelarwet tasakaalu wiia. Aga selle juures ei küsinud härra rahaminister, kas on wõimalik maksusid tõsta ja eriti maamaksusid ja kas on wõimalik asunikult kõrgemat renti wõtta. Selle peale ei reageeritud mitte, waid on rohelise laua ääres välja rehkendatud, kui palju on riigil väljaminekuid, küsimata, kust tulud tulema peawad. See ei ole õige poliitika, waid õige poliitika on see, et peab väljaminekuid sissetulekute järele arwestama ja eelarwe tasakaalu wiima maksujõukusega, kui ei ole aluseks wõetud kodanikkude maksujõukus, ei jõuta kuigi kaugele, sest iga üksiku

riigikodaniku maksujõuetuks jäämine mõjub väga halvasti meie väikese riigi sissetuleku peale.

Härra rahaminister tähendas, et meie põllumajanduses on teatawat tõusu märgata, ja et selle järeldukel on võimalik maamaksusid tõsta. Kuid majanduslik tõus on ainult osaline, mitte üldine, sest on üksikud maanurgad, kus ühispiimatalituste läbi rohkem raha on saadud, kuid sellega ei saa arwestada üldist majanduslikku tõusu. Härra rahaminister tähendas siin seda, et meie ei tohi ära unustada, et põllumajandus väga tähtsal kohal seisab, tema tõi andmeid ette, et 1922. a. oli põllumajanduse väljavedu üldisest väljaveost 50%, tööstus 30% ja mets 12%. 1923. a. põllumajanduse ikalduse aastal langes põllumajanduse väljavedu 35% peale, kuna tööstus tõusis 40% peale. 1924. a. on põllumajanduse väljavedu tõusnud 39% peale ja tööstus 43% peale. Sellega tahtis härra rahaminister tähendada, et meie tööstus peaaegu põllumajandusega võistelda võib, kuid seda jättis härra rahaminister tähendamata, kui palju tooresaineid on tööstus väljamaalt sisse vedanud, kas kõik tööstuse saadused on meie oma või on väljastpoolt sisse weetud ainetest valmistatud. Mina julgen öelda, et vähemalt 50% on välisraha eest tooresaineid sisse toodud ja siin ümber töötatud, sest raud, kiwisüsi ja teised metallid teewad kaunis suure summa välja. Selle juures julgen tähelepanu juhtida selle peale, et põllusaadused, mis välja on viidud, ei ole mitte välisraha eest saadud. (O. Gustawson, is.: Agalään?) Härra Gustawson, Teie lähete teise küsimuse juurde. Kui seda üldse võrrelda, siis on ta niivõrd väikene, et tal mingit olulist tähtsust ei ole. Tähendab, meil tuleks kõigesuuremalt rõhku panna põlluproduktide väljaveo peale ja seda kõigiti püüda arendada, mis meile otsekohe majanduse jõukust annaks. Kui metsa välja weame, siis teame, et mets sugugi nii ruttu asemele ei kaswa, kui teda maha raiutakse. Puud, palki maha saagida on väga kerge, aga puu peab enne ligi 100 aastat kaswama. Kui võid välja wiiakse, siis võidakse warsti tema asemel uut saada, lüpsetakse lehma, töötatakse ümber ja või on käes. Tuleb täiesti maha laita metsa väljavedu. Teame, et praegu on korterikriis nii maal kui linnas. Korterikriisi üheks peapõh-

juseks on, et metsa väga rasketel tingimistel osta saab. Kui metsa väljavedu püütakse edendada, nagu praegu, siis läheb majade ehitusküsimus tulewikus väga raskeks.

Kui või väljavedu lähemalt vaatame, siis selgub, et meie kõrgemad ametnikud, kelle kätte või väljavedu on usaldatud, sagedasti neis huvides ei tööta, missugustes nad töötama peaksid. Selle all mõtlen mina põllutöoministeriumi kõrgemat ametnikku härra Janhold'i, kes hoopis teisiti töötab, kui seda meie põllumajanduse huwid nõuawad. Härra Janhold ei tööta sugugi selleks, et meie wälisturgudel võime võile head kuulsust võita. Temal on hoopis teised sihid. Härra Janhold töötab otse meie põllumajanduslikkudele organisatsioonidele wastu, kes ühispiimatalituste võid välja weawad, tahab neid töös takistada, uusi organisatsioone juurde luues. Isegi on koosolekuil waenulikult välja astunud, nagu seda ajakirjandusest selgub, iseäranis „Postimehest“. On koosolekuil ette tulnud, kus härra Janhold erafirmasid rohkem on kaitsnud, kui ühistegelisi asutusi. Tema on isegi ühe niisuguse erafirma kätte soowitanud või eksporteerimise anda, kelle väljaveo või kohta protokolliid on tehtud, kus isegi kriminaalpolitsei asja õiendama pidi. See ei ole õige teguwis. Härra Janhold'i ülesanne oleks kõigiti kaasa aidata sellele, et meie või väljavedu tõuseks, kuid ta ei tohi ennast milgil tingimisel organisatsioonidesse ega ärilistesse operatsioonidesse segada. See ei ole ka tema ülesanne, tema peaks vaatama selle järele, kuidas või headus tõuseks ja järele walwama, kuidas kontrollkommisjonid töötawad, et võiksim kontrollkommisjonide peale kindlad olla. Kahjuks ei ole see nii. On juhtumisi ette tulnud, kus kontrollkommisjon võid on hinnanud ja müügile saatnud teisesordi märgi all, kuid väljamaa kontrollkommisjon on meie teisesordi või esimesesordi võiks ümber hinnanud ja müügile lasknud. On ette tulnud, et meie esimesesordi või väljamaal praagitakse teise ja kolmanda sordi alla. Mina ütlen, et härra Janhold'i ülesanne on eriti see, et ta niisuguseid küsimusi lahendada püüaks ja selgust muretseks, kust niisugused wahed tulewad. Tema ei tohiks aga sugugi teistel aladel töötada. Tuleb palju tööd teha, et teistele maadele järele

jõuda. 1924. aasta jooksul on wõid wälja saadetud üle 60 tuhande püti. Daanist saadetakse wõid wälja ühe nädala jooksul 45 tuhat pütti. See tähendab, et Eestist weetakse aastas wõid wälja kõigest 50% rohkem kui Daanis ühes nädalas. See on liiga suur wahe.

Kui põllumajanduse maksude juurde tagasi tuleme, siis selgub, et meie maksusid kawatsetakse käesolewal aastal tuntawalt tõsta. Härra rahaminister tähendas oma eelarwekõnes, et tulumaks olewat alanenud, sellepärast tulewat maa-maksu tõsta. Tegelikult ei ole see õige. Tulumaksumuudatuse seadusegajäeti suur hulk kodanikka, wõib olla ka maal, maksu alt wälja, see on seaduse tähe all, kuid tegelikult kujuneb asi teisiti. Maksuinspektorid on juba niiwõrd osawad, et nad kedagi maal maksu alt wälja ei jäta. Maksuinspektorid ei tööta sugugi selle järele, kuidas tulu on üles antud, waid nad otsiwad tulusid sealt, kus neid leida ei ole. Tulumaksu-seadus jätab wäga palju soowida. Mina tõin näiteid tegelikust elust sel korral, kui tulumaksu-seadus Riigikogus arutamisel oli, soowitasin, et tulumaksu-seadus peaks Wabariigi Walitsusele tagasi antama uuesti ümber-töötamiseks. 1923. aastal loeti tulumaksu aluseks ühe adrasajandiku pealt 1.600 marka, käesolewal aastal kawatsetakse seda 2.500 marga peale tõsta, see tähendab, et käesolewal aastal maksu alus tõstetakse umbes 75%, kuidas jääwad siis põllupidajad tulumaksu alt wälja. Maksu aluse tõstmist põhjendatakse sellega, et olewat läinud aastal wäga hea põllumajanduse aasta olnud. See on osalt õige, mitte aga igalpool, sest põllumajanduse aasta oli keskmine, mõnel pool isegi alla keskmise. Rukkisaak oli igalpool wõrdlemisi kehwa, kuid rukkis mängib põllumajanduses tähtsat osa, kuid sel aastal tuleb põllumeestel rukkist oma tarbeks juurde osta. Kaer andis mõõdu järele wõrdlemisi kenasti wälja, aga kui kaeru kaalu peale panna, siis kaalub kaerawakk nii imewähe, et kõigewanemad põllumehed seda ei mäleta, millal kaer nii kerge on olnud. Seda ei wõi ometi heaks saagiks nimetada, kus wili nii kerge kaswab. Kui wõtame näiteks keskmise talu ja wõrdleme läinud aasta maksusid ja käesolewa aasta kawatsetawaid maksusid, siis selgub, et tuleks käesolewal aastal ligi kolm korda rohkem maksta, kui eelmisel aastal. Teie teate,

et tulumaksu-seaduse järele maksuprotsent tõsteti. Enne algas 1 protsendist, nüüd algab 5 protsendist. See tähendab, maksuprotsent on suurem ja maksu alus on suurem. Nii ei ole mitte õige rahaministri põhjendus, et tulumaks on alanenud, waid tulumaks on tõusnud ja tuntawalt tõusnud. Kes praegu maksu alla läheb, see alles saab maksta. Oleks õige, et kõik kodanikud, kes riigikodaniku õigusi tarwitawad, ka maksusid maksaksid. (A. Jõeäär, sd.: Kas nad ei maksa siis kõik?) Otsekoheleid maksusid mitte. Praeguse tulumaksu-seaduse järele jääwad kõik riigiametnikud, kes 15.000 marka kuus palka saawad, kui nemad perekonnaga inimesed on, tulumaksu alt wälja. See on juba kõrgem riigiametnik, kes 15.000 marka kuus palka saab, kuid otsekohest maksu ei maksa. Riigiametnik wõib tema olla, riigi käest palka saada, riigikodaniku õigusi tarwitada, aga riigi heaks maksusid ei maksa. See ei ole õige. Kes riigikodaniku õigusi tarwitab, peab ka riigi heaks maksusid maksta. (L. Johnson, sd.: Mis mul sest õigusest kasu on, kui õiguse eest weel maksuma peab. — O. Gustawson, is.: Kas maameestel ka lapsi on, kelle pealt maha arwatakse?) Wabandage, härra Gustawson, maal arwatakse 40.000 marka maha, aga linnas 90.000 marka, mikspärast linnas rohkem maha arwatakse.

Kui liikwelolewate rahamärkidega riigi eelarwet wõrrelda, siis selgub, et riigi eelarwe üle 7 miljardi suur on, liikwelolewat paberraha aga 3 miljardi ümber, see tähendab, iga pabermark peab üle kahe korra riigikassast läbi jooksuma, enne kui suudetakse riigi eelarwet täita. Peale selle ei ole riigimaksud ainukesed maksud, mis maksta tulewad, waid suur maksusumma tuleb ka omawalitsustele maksta, need peawad ka makstud saama. Nii, wõrreldes liikwelolewa rahaga, on riigi eelarwe liiga suur, tema ei tohiks kuidagiwiisi nii suur olla. Sellest wõib järeldada, et ei suudeta õigeks ajaks maksusid ära maksta, kus kodanikka trahwitakse kõrgete wiiwitusprotsendi maksudega. Raha liikumine ei ole mitte nii kiire kui nõutakse, rahaasutuste wõrk, mille kaudu raha liigub, on ainult linnas olemas, maal on rahaasutusi wähe, sellest siis tuleb, et liikwelolewast rahast suur puudus.

Peale rahaliste maksude on veel naturaalkohustused, mida kuidagiwiisi arwestada ei oska. Naturaalkohustused on mitmesugused, teetegemine, küüdid jne. Need teewad aastas raha peale kaunis suure summa wälja. (L. Johanson, sd.: Küüdi eest maksetakse ju!) Härra Johanson, selle maksu wõite Teie omale wõtta, kui Teie minu hobusega küüti lähete, ma annan Teile hobuse ilma hinnata küüti ja wõtke küüdiraha oma päewapalgaks. Ma olen Teile väga tänulik selle eest. Hobuse annan Teile ilma tasu nõudmata ja wankrikulusid ka ei arwesta. (L. Johanson, sd.: Mis siis Teile jääb, ühele annate talu, teisele wankri?) Teetegemise kohustus on kõigeraskem. Põllumehed aetakse kewadel suurel tööajal, kus põllumees peaks põllul tööd tegema, kiwa ja kruusa wedama. Pärast teetegemist tuleb rewident ja ütleb, et tee pole nii tehtud, kuidas see tehtud peab olema, määrab administratiiv korras karistuse teetegemise eest ja teeparandajal karistuste wastu protesteerimine kohtus läheb rohkem maksma, kui karistus ise wäärt on. (L. Johanson, sd.: Pärast tuleb teine rewident ja määrab jällegi karistuse.) Näiteks Welise wallas trahwiti läinud aastal 43 taluomanikku mittekorraliku teeparanduse eest igaihte 1.000 margaga. Nendest protesteerisid kolm rahukohtuniku juures ja selle tagajärjel muudeti administratiiv korras määratud karistus rahukohtuniku poolt ära. Kohtus käimine ja õiguse nõudmine läks igaihel 2.300 marka maksma, kuna trahw oleks olnud 1.000 marka. Siin tuleb küsida: missugune õigus on maksew? Inimesel on täielik õigus, kuid see õigusenõudmine läheb poolteist korda rohkem maksma, kui trahw ise. (L. Johanson, sd.: Mis ta nõuab õigust!) Noh, tähendab siis, et kui ametnik määrab mittepõhjendatult trahwi kaela, peab sellega rahul olema ja mitte õigust nõudma. Niimoodi ei tohi meie õiguse peale waadata. Kahetsen väga, et rkl. Johanson õigusest niiviisi aru saab. Tahaksin küsida, mispärast istub härra Johanson praegu siin? Härra Johanson istub selleks siin, et seadusi wälja anda, kus süüta kodanik ennast kaitsta wõiks. (L. Johanson, sd.: Kuhu kaebab see edasi, keda sõjakohus surma mõistab? Teie näete, et õi-

guste ei ole.) Nii näeme, et põllumehi trahwitakse teetegemise juures sellepärast, et nemad teederewidendile ei meeldi. Sagedasti tuleb ka neid kordasid ette, kus põllumehed ei oska niiviisi teed parandada, kuidas ette kirjutatakse. (M. Martinson, põl.: Kas surmaotsus on ka tsiwiilnõudmine? L. Johanson, sd.: See on õiguse küsimus. Tähtsam, kui teie wõinael, on inimese elu. Kui aga wõinaelkahe marga wõrra odawam, siis on teie õigus rikutud.) Kui teie üht tööd tahate lasta teha, olgu see missugune töö tahes, siis lähete wastawa meistri juurde ja tellite töö ära ja nõuate ühtlasi, et töö korralikult tehtud saaks. Üks niisugune töö, mille tehtud saawutusi kõik meie wabariigi kodanikud tarwitawad, on ka teetegemine. Tee on see, mida mööda kõik käiwad. Teetegemiseks on olemas tehnilised nõudmised, mille järele tee peab tehtud olema. Kuid mina ütlen ühte ja nimelt, et nende tehniliste nõudmiste järele ei oska ega jõua ükski põllumees maanteed parandada ja ei wõigi osata, sest põllumehel on oma eriülesanne, oma erielukutse, mida tema oskama peab, see on põllutöö ja karjakaswatuse tundmine ning teetegemise oskust põllumehelt nõuda ei wõi. Kuid äraiganenud teetegemise seadus meeldib väga teile, härrad Riigikogu liikmed, sest wastawas komisjonis on maanteede seadusega teetegemise kohustus ainult põllumeeste kaela aetud. See tähendab, et nimetatud uus maanteede seadus ei kaitse kõiki riigikodanikka, sest üks osa riigikodanikka peab orja ikke all teistele üldtarwituseks teed tegema. Teie tunnistate selle orjuse õigeaks ja tahate wastawa seaduse wälja anda. (Wahelhüüe O. Gustawson'i, is. poolt.) Ma ütlen Teile seda kohe. Läinud aastal kulutas Wabariigi Walitsus, kelle lähedal Teie nii väga seisate, eelarwe-korras üle 400 miljoni marga. Praeguste kalkulatsioonide järele läheks I ja II järgu maanteede parandus aastas raha peale arwates umbes 400 miljonit marka maksma. Ükski wabariigi kodanikkudest ei ole selle tagajärjel ära surnud, et 400 miljonit üle eelarwe kulutati. Summade leidmine ei ole peapõhjus, et põllumehed tasuta peawad teed parandama, waid hea tahtmise juures leidub ka summasid, millega teid parandada. Läinud aastal wõidi 400 miljonit marka

üle kulutada ning tuldi pärast rahwaesituse juurde selle summa wäljaandmise aruandega. Kui krediiti nõutakse aga maanteede paranduseks, siis ei ole teil raha anda, kuid mujale raha wälja anda on küll. Mitte krediitide puudumine, waid hea tahtmine teeb siin takistusi, ja teie tahate, et põllumehed peawad teid tasuta orjama. (L. Johanson, sd.: Seda soowitate Teie, see on Teie põhimõte. — Hulgalised wahelhüüded pahemalt ja paremalt poolt.)

Juhataja **M. Martna**: Palun mitte nii paljudel korraga kõneleda.

K. Tonkman (põl.): Suurem osa riigi eelarwest läheb palkadeks. Walitsuse aparaat on liiga suur. Iga Wabariigi Walitsus oma deklaratsioonis on seda toonitanud, et walitsuse aparaati tuleb lihtsustada ja ümber moodustada, kuid ükski walitsus ei ole suutnud seda läbi wiia. Eelmine Wabariigi Walitsus, kes end „uueks umpiks“ nimetas, deklareeris, et tema tahab nüüd selle uue korra maksma panna ja asjaajamist lihtsustada. Mis meie aga näeme? Sellest ei tulnud muud midagi wälja, kui et mõned ametnikud wabastati ametist ja jäeti ilma tööta, kuid asjaajamise aparaati ei lihtsustatud mitte karwawäärтки. Kerge on ju ametnikku lahti lasta, uulitsale wisata, kuid kas sellega midagi kätte saadakse, see on iseküsimus. Meie kantseleiline kord on samasuguseks jäänud, nagu ta seda oli ka enne „umpi“ walitsust. Meil ei ole tähtis see, et mõned ametnikud saawad lahti lastud, waid tähtis on see, et asjaajamise kord lihtsamaks läheks. Mulle tuleb praegu meelde üks juhtumine. Mina käisin kuskil metsaülema kantseleis, seal istusid wiis härrat laua taga ja kirjutasid. (L. Johanson, sd.: Mis nad siis pidid tegema, kas paberossi suitsetama?) Ei seda mitte, aga mina ütlen seda sellepärast, et see on liig keeruline asjaajamiseaparaat, kui ühesainsas metskonnaülema kantseleis on wiis kantseleiametnikku ja ainult kirjutawad. (M. Laarman, põl.: Renditaludele antakse tsheki järele puid wälja.)

Edasi tahaksin ühe teise asja peale tähelpanu juhtida. Praegu on kord maksew, et kui raudteega liha linna tood, siis peab loomaterwishoiu peawalitsuselt wastawa tunnistuse wõtma, et liha raud-

teelt kätte saada wõib. See on üks wana weneaegne määrus ja Wenemaal oli see wõib olla wäga tarwilik, kuid meil mitte. Kujutame omale ette: Üks talumees toob oma liha raudteel Tallinna, teine seal kõrwal paneb hobuse ree wõi wankri ette ja toob liha otsekohe hobusega Tallinna, läheb tapamajja, laseb liha järele waadata, ning läheb turule müüma. Teine talumees, kes liha raudteega Tallinna toob, peab wastawa raudtee weokirja loomaterwishoiu peawalitsusse, Toompeale Rahukohtu tänaw nr. 5 wiima. (K. Päts, põl.: Waksali lähedal.) Aga Wiljandi waksalist on see kaugel. Mees läheb Toompeale, näitab raudtee weokirja loomaarstile ette, paneb sellele kümme marka lisaks juurde ja ilma, et temal tuleks sõnagi lausuda, antakse talle tunnistus wälja, mille peale on kirjutatud, et loomaarstil midagi selle wastu ei ole, kui tema raudteelt liha kätte saab. Kui seda selleks tehakse, et ainult kümme marka tempelmaksu saada, siis wõiks inimene seda 10 marka ka raudteel maksta, ilma et tal tarwis oleks Toompeale tulla. Maamees, kes hobusega linna tuli, wõis juba hommiku wara tapamajja minna. See mees aga, kes raudteed mööda tuli, sel tuleb alles kell 9 kantselei ukse taga oodata, millal kantselei lahti tehakse, $\frac{1}{2}$ 10 saab alles tunnistuse kätte, kella kümneks läheb raudtee peale liha järele, $\frac{1}{2}$ 11 jõuab tapamajasse, kell $\frac{1}{2}$ 12 on liha tembeldatud ja kella 12 jõuab alles turule, aga turuaeg ongi juba möödas. Waadake, nii on lugu ja niisugune on meie asjaajamise kord ja selle kiirus. Mul enesel oli kord niisugune juhtumine, kus suwel sea-liha pidi hapuks minema selle tõttu, et eelmisel päewal ei saanud siga turule wiia. Alles ühe nädala eest oli minul teine niisugune juhtumine. Läksin hommikul kella 9 ajal loomaterwishoiu peawalitsusse, näitasin raudtee weokirja ette ja ilma sõna lausumata kirjutati mulle tunnistus wälja ja anti minu kätte, et loomaarstil selle wastu midagi ei ole, kui mina liha raudtee pealt wälja wõtan. (L. Johanson, sd.: Mis tunnistus see on, kas poliitilise ustawuse tunnistus?) Wist küll poliitilise ustawuse tunnistus. Mina küsisin loomaarstilt Peetsonilt, et kuidas tema wõib minule niisuguse tunnistuse wälja anda, kuna tema ei ole weel liha näinudki ja ei tea sugugi, kas see liha wastab nõuetele, et ma wõin seda tapamajja loomaarsti juurde

wiia. Ametniku arsti süda sai täis, kargab püsti ja ütleb, et kuidas mina julgawat seadust ignoreerida ja kuidas mina julgawat seda öelda. Mina wastasin, et mina julgen seda öelda kui wabariigi kodanik, ja et tema kui ametnik peaks wastawa seaduse põhjal tulema waksali ja minu sealiha järele waatama. Tema põrutab rusikaga wastu lauda ja ütleb: „Teie ei tohi niimoodi rääkida.“ Mina wastasin, et miks mina ei tohi rääkida ja Teie meelde tuletada, et Teie peate minema ja oma ametikohust täitma, kui Teie wõite minule sarnase tunnistuse wälja anda, ilma et Teie seda liha näinudki oleks. (Naer.) Teie, härrad Riigikogu liikmed, naerate, aga see on ometi tõsiasi. Kas see on siis meie wabariigi ametiasutuste lihtsustamine? See ametnik saab palka loomaterwishoiu peawalitsusest ja selle ametniku ülesanne näib olewat ainult tunnistuste wäljakirjutamine. Tema isegi ei wiitsinud seda minule ära seletada, et mikspärast tema minule sarnase tunnistuse wälja annab, waid teeb etteheiteid, et temalt juletakse nõuda ametikohuste täitmist. Waadake, meie wabariigi walitsemise süsteemis on niisuguseid wäärnähtusi, mida lubada ei wõi ja mille all raskelt kannatawad põllumehed, ja kasu ei ole sellest kellelgi. (L. Raudkepp, krst.: Arwatakse, et wäikesed asjad, ja ei maksa nende üle rääkida.) Wäikestest asjadest sünniwad suured asjad. (L. Raudkepp, krst.: Ma räägin Teie poolt, mitte Teie wastu.)

Edasi tahaksin ma puudutada põllumajanduse krediidi küsimust ja kriipsutan seda alla, et on täiesti õige, mis rkl. Juhkam eile tähendas, et põllumajanduse laenu annawad wäga häid tagajärgi, aga mina küsiks rkl. Juhkam'ilt, miks tema 1924. a. maikuul seda ei püüdnud oma crakonna rahaministrile selgeks teha. Härra Strandman sulus piimatalitustele antawad ja kõik teised põllumajanduslikud laenu. Siin räägitakse wäga häid asju maa kasuks, kuid kui waatame tegelikku elu, siis teewad need härrad otsekohe wastupidist. (M. Juhkam, tõer.: Olen seda öelnud 14. märtsil 1924. a.) Miks Teie seda härra Strandman'ile ei öelnud. (M. Juhkam, tõer.: Teie olite raha enne ära raisanud.) See ei ole mitte õige, sest

härra Strandman'il oli wõimalik 400 miljonit üle eelarwe kulutada.

Wekslilaenu ei ole mitte põllumajanduse laenu. Põllumehel ei ole rahaasutusi, kust tema wõiks raha laenuks saada, millega põllumajandust paremale järjele seada. (L. Johanson, sd.: Kes on rohkem saanud kui põllumees?) Missugune põllumees? (L. Johanson, sd.: Kõik põllumehed!) Huwitaw, wäga huwitaw kuulda. Kui Eesti panga bilansi waatame, siis näeme, et põllumajandusele on wäga wähe laenu antud. Eesti pank annab ainult 3-kuulisi laenusid, mida põllumees nii ruttu tagasi maksta ei saa. Põllumees wõib raha laenuks wõtta, kui laenu tagasimaksmist wähemalt aasta wõi poolteise pärast nõutakse. Kui põllumees on maaparandustööde wõi masinate ostmiseks laenu teinud, siis wõib tema selles 5 ja rohkem aasta pärast laenu tagasi maksta. Lühikeseajalised laenu rōhuwad wäga raskesti põllumeest ja meil tuleb selle cest hoolt kanda, et pikemaajalised krediidid maale saaksid laenuks antud. Tuleks kiire korras maapank ellu kutsuda, mida põllumeeste rühm on mitu korda toonitanud. (M. Juhkam, tõer.: Miks Teie ei kutsunud? — L. Johanson, sd.: Terwe rahwas nalgib, neile antakse laenu!) Mitte põllumeeste ridadest ei tule otsida süüd, miks maapanga seaduse elluwiiimine ei edene, waid seda tuleb mujalt otsida. (M. Juhkam, tõer.: Otsige oma ridadest.) Krediidipuudus on seda tuntawam, et maal on mitmesugused wadjadused krediidi järele. Näiteks wõlgade maksmine on wäga raske, nagu pärijatele päranduse osade wäljamaksmine, mis wanemate surma puhul pärijate wahel jagamisele tuleb. (L. Johanson, sd.: Kas selleks tuleb siis riigi raha maksta?) Ei, härra Johanson, riigi raha ei taha, ma ei kõnele riigi rahast, waid rahaasutustest, kust raha laenuks saada wõiks. (L. Johanson, sd.: Suurem jagu lapsi on kõik ilma waranduseta, ainult põllumeeste lapsed on warandusega.) On ju loomulik, et põllumehel on wastaw warandus ja üks pärijatest ei wõi ju üksi terwet wanemate warandust omale saada, tähendab temal tuleb teistele pärijatele wälja maksta. Põllumajandusliku krediidi puudusel on mitmed talud oksjonihamri all ära müüdnud, otse

naeruwäärilise hinna eest, et pärijad oma osad kätte saaksid.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **J. Piiskar.**)

See ei ole ometi loomulik, waid meie peame oma asju õiendada saama ja siin tuleks raha anda. „Raha ei haise“ ütles omal ajal üks Rooma keiser, ei ole tähtis missuguse osa eest tema on wälja antud, waid tähtis on, kuidas raha riigis liikuma pannakse. (M. Juhkam, tõer.: Kas meil kapitaale riigis on?)

Edasi tahaksin tähelpanu juhtida otsekoheste põllumajandusliikude laenude peale, mis senni eelarwe-korras antud. Ütlen ühte, et see ei ole loomulik, et eelarwe-korras pikemaajalisi laenusid antakse, kuid nüüd peab see paratamata edasi kestma, kus meil wastawad rahasadutused puuduwad. (M. Juhkam, tõer.: Niisugust juttu wõib külas rääkida.) Teie, härra Juhkam, wõite seda külas rääkida. Raha, mis eelarwe-korras wälja antakse, peab riigimaksudena jälle sisse wõetud saama, see peaks Teile, härra Juhkam, selge olema.

Maaparanduseks on laenu tarwis ja eriti just magistraal-liinide kaewamiseks. Kui maal ringi sõita, siis wõib näha, kui palju meil harimata maad on, mis parandamist ootab. Kuid üksikud maapidajad ei suuda oma jõul magistraal-liine kaewata. Magistraal-liinide kaewamine ja jõgede puhastamine on wäga tarwilik, aga nende tööde peale on senni wäga wähe wälja antud. Niisama on see krediit, mis põllumeestele maaparanduseks wälja antakse, wäga wäike. Sellega ei suud nad suuri töid ära teha, siin peab tingimata rohkem wastu tulema ja krediiti suurendama.

Niisama on tähtis piimatalitus-laenude fond. Rkl. Jürman kandis ühel eelmisel koosolekul ette, kuiwõrd meie piimatalitused on edenenu ja seda edu tuleb just laenude arwele kirjutada.

Eelarwest on weel näha, et põllumajandusliikude kutsekoolide peale wäga wähe wälja antakse, wõrreldes teiste haridusliikude ette wõtetega. Põllumajandusliku kutsehariduse koolid on kõik eraorganisatsioonide wõi omawalitsuste käes. Riigi käes ei ole ühtegi põllumajanduslikku kutsekooli. Riik maksab ainult nende koolide õpetajate palgad, kuna kõik majanduslikud ja ülespidamise ku-

lud täiesti seltskondliikude organisatsioonide wõi omawalitsuste kanda on. Sellepärast on täiesti arusaadaw, et meie põllumajandusliikude kutsekoolide majanduslik seisukord wäga raske on. Organisatsioonidel ja omawalitsustel ei ole niipalju kapitaali mitte wõimalik olnud koolide peale kulutada, et neid majanduslikult paremale järjele aidata wõiks. Siin on wäga palju puudusi ja wäärnähtusi. Sellepärast tuleks meil tingimata just põllumajandusliikude kutsekoolide majapidamise korraldamises ja nende paremale järjele aitamises rohkem kaasa aidata. Wastawad summad riigi eelarwes tuleksid suurendada. Kui on wõimalik suuri summasid teisteks haridusliikudeks otstarweteks wälja anda, siis peab ka wõimalik olema põllumajandusliikude kutsekoolide peale wälja anda. Aga igakord, kui põllumajandusliikudele kutsekoolidele abiandmist nõutakse, tullakse igauguste põhjendamata ettekäännetega ja süüdistustega wälja nende koolide wastu. Mina ei hakka siin nende süüdistuste poolt wõi wastu rääkima, wõib olla osa nendest on õigustatud, kuid põhjenduste põhjalikule järelwaatamisel ei ole weel asutud. Minnakse ikka huupi ega waadata järele neid tingimusi, mis põhjusel puudused ja wäärnähtused tekkinud.

Üks walusamatest küsimustest on metsade küsimus. Metsa saamise tingimised on wäga rasked. Tuleb enne wäga palju waewa näha ja sõitusid teha, enne kui wastaw metsaosa kätte saadakse. Mina tahaksin Riigikogu liigete tähelpanu eriti riigi metsatööstuse peale juhtida. Praegu on rahaasjanduse alamkommissjonis riigi metsatööstuse põhimäärused arutamisel. Need põhimõtted, mis riigi metsatööstuse põhimääruste kohta põllutööminister ja metsade peawalitsuse juhataja awaldawad, nendest paistab wälja, et riigi metsatööstust ei taheta mitte selleks jätta, milleks seda waja on. Metsatööstus on selleks asutatud, et riigi- ja omawalitsuse asutusi ning kohalikkude elanikkude nõudeid, kütte ja tarbepuudega rahuldada, ja et metsatööstus teatud regulaator oleks metsahindade reguleerimiseks. Selgub, et riigi metsatööstusest tahetakse suurem metsawäljaweoäri luua riiklikul alusel. (Põllutööminister A. Kerem: See ei ole õige, mina ei ole seda seletust andnud!) Mina ei ole öelnud, et Teie seda otsekohe olete öelnud, kuid see paistab wäga hästi

wälja, kuhu poole tüüritakse. Riigi metsatööstuse põhimäärustesse wõeti paragrahw sisse selleks, et põllutöoministrile antakse õigus ühe miljoni marga suuruses igasuguseid riigi metsatööstuse metsamüügi operatsioone kinnitada. Mina küsiks in härra ministrilt, missugune kohalik elanik on see, kes suudaks ühe miljoni marga eest korraga metsa osta. Teiseks: härra ministri pealekäimisel wõeti paragrahw riigi metsatööstuse põhimäärustesse, et metsade peawalitsus wõib erakorraliselt kunni 3 miljoni marga eest ilma enampakkumiseta wäljaveetud metsamaterjaali ära müüa. (Põllutöominister A. Kerem: Kui seal liiprid on, kas neid peab ahju puudeks tarwitama.) Tuli awalikuks, et riigi metsatööstus ei suuda raudteed liipritega warustada, waid liipreid tuli umbes 44% wäljaspoolt riigi metsatööstust osta. On harilikult teada, kuipalju raudtee liipreid tarwitab ja kogemused on näidanud, et riigi metsatööstus ei suuda niipalju liipreid walmistada, kui raudtee praegu tarwitab. Sellest selgub, et riigi metsatööstusest tahetakse suuremat metsa wäljaveoäri riigi kulul teha. Meil on tähtis oma elanikkude ja omawalitsuste huwid, ja sellepärast ei tohi sarnast metsamüüki lubada. Tahaksin weel tähelepanu selle peale juhtida, et riigi metsatööstus on läinud aastal 60 miljonit ülejääki andnud. Mina ütlen, et see iseenesest on väga hea, kui asutus on ülejääki andnud, aga üks kurb asi on selle juures, et läinud aastal riigi metsatööstus tahtis raudteele liipreid kallima hinna eest müüa, kui seda erametsatööstus. Metsade peawalitsuse esitaja seletab, et meie ei wõi mitte anda odawalt, meie peame siis puudujäägiga töötama. Kuid nüüd selgub, et metsade peawalitsus on 60 miljonit ülejääki saanud ja ta töötab mitte selle tarwis, et meil metsahindasid reguleerida, waid metsatööstus andis wõimaluse, et ärimehed wõisid rohkem hinda riigiasutustelt wõtta. (A. Jõeäär, sd.: See on õige!)

Meil ei edendata metsakaswatust, waid otse häwitatakse metsa. Minul tuleb praegu üks juhtumine meelde. Kord sõitsin läbi metsade Paliwere jaama. Metsast läbi minnes eksisin ja tulin ühe heinakuhja juurde. Sealst hüüan ja keegi mees hõikab wastu. Lähen weel edasi ja näen, et üks mees raiub ilusat noort kasemetsa maha. Mina küsin mehelt,

mis sa teed? Mees wastab, kas sa ei näe, et ma metsa raiun!“ Küsin weel kord, mis sa teed? Mees lükkab mütsi talapoole, wiskab kindad maha ja ütleb, „mina häwitan metsa“. Mina küsin, mis see siis tähendab? Tema ütleb, et „waa-dake härra, lugu on niisugune, mina olen waene asunik. Puud on praegu alla 3 tolli jämedad, aga tulewal aastal on need kuradid,“ tema ütles puude kohta „kuradid“, „üle 3 tolli. Siis aga ei wõi neid enam raiuda, sest määrus on wälja antud, et üle 3 tolli jämedaid puid raiuda ei tohi.“ (B. Oja, tões.: Missugusel asunikul on mets?) Mina wõin Teid sinna wiia, mind aga ei huwita nimi, waid huwitab akt ise. Sealsamas heinamaal olid kõwerad kased kuiwanud oks-tega, mille kohta tähendasin, et wõtke need maha, kuid mees wastas, et selleks peab wastaw luba olema, sest nemad on üle 3 tolli. Niisugused määrused tulewad muuta. Elu ei edene, — waid häwineb, asunikule tuleb rohkem iseseiswust anda.

Edasi tähendas härra rahaminister täna põllumeeste küsimuse peale, kas kawatseb Wabariigi Walitsus seemnewilja laenusid tagasi nõuda ja missuguses suuruses. Härra rahaministri seletusest selgus, kus peaaegu wälja ütles, et ei ole wõimalik seemnewilja laenusid mingil tingimisel pikendada ja laenu peawad tähtpäewadel tasutud saama. Seeme ja kunstsõnnik olewat niisugune asi, mida aasta jooksul wõib põllult tagasi saada ja sellega laenu ära maksta. Harilikul aastal on wõimalik niisuguseid laenusid tagasi maksta. Läinud aastal oli asi ümberpöördult. Läinud aastal ei tehtud laenusid loomatoitude ja seemnewilja mu-retsemiseks mitte selleks, et talumajapidamisest rohkem kasu saada, waid selleks, et kuidagiwiisi majapidamist weepinnal hoida. Mina saan aru, kui majapidamine on korralik, sissetulekud korralikud, ja piimakari hea, kui mees, kellel omal kapitaali ei ole, laenab raha selles teadmises, et see jõutoit annab kasu ja lehmadel wõib rohkem piima saada. Läinud aastal pidid inimesed selleks laenu wõtma, et loomi ületalwe hoida. Tean talusid, kus läinud ikaldusaastal puudus nii suur oli, et sajad puudad jõutoitu ainult selle peale ära tarwitati, et kewadel loomi kui kondihunnikuid karjamaale wõis saata. Tuli paljudes kohtades ka kõrstoitusid osta, et kuidagiwiisi loomi ülewal pidada. Kui aga nüüd selle talu

käest selles teadmises laenu tagasi nõuda, et teie saite läinud aastal laenu ja laenu läbi suurt kasu, nüüd tuleb see tagasi maksta, siis ei ole see õige, waid siis on see otsekohe selle mehe hukatusse saatmine. Läänud aastal oleks mees palju õnnelikum olnud, kui tema seda laenu üldse poleks saanud ja ta loomakarjad ära oleksid surnud. Nüüd peab ta nii-kui-nii saadud laenu tasumiseks loomad ära müüma, et wõlga ja wõla protsenta tasuda. Ei ole ju ometi selleks laenu wälja antud, et majapidamisi häwitada. Nii kaugele minna ei wõi! Siin erandid teha ei oska, kellelt laenu tagasi nõuda, kellelt mitte. Ikaldusaasta annab ennast mitu aastat tagant järele wäga walusalt tunda. Meie põllumajandus ei ole weel niiwõrd produktiivne, et laenu, mida ta ikalduse aastal saanud, järgmisel aastal terwena tagasi maksta suudaks. Meie põllumajandus ei ole niiwõrd arenenud, et wõiks kõrged laenuprotsendid wabalt ära tasuda ja laenu ilma hädatarwiduseta pikendada, waid iga põllumees, kes laenu on wõtnud, maksaks heameelega selle tagasi, kui wähegi wõimalik. Ei ole sugugi armas asi panga laua ees laenu pikendust paluda. Ei ole armas pangaametniku manitsusi kuulda, et laenu pikendust saada.

Edasi on toonitatud, et käesolew aasta olla hea põllumajanduse aasta. Ma ei taha sellejuures pikemalt peatada, aga ma ütlesin ainult, et käesolew aasta mitte hea aasta ei olnud. (M. Juhkam, tõer.: Kes seda on toonitanud?) Nimelt Teie ütlesite seda eile õhtul. (M. Juhkam, tõer.: Puhute jälle!) Keskmisest parem, ütlesite Teie. (M. Juhkam, tõer.: Keskmisest parem, — see on hoopis midagi muud.) Noojah, keskmisest parem on ju hea. (M. Juhkam, tõer.: Sooh!)

Edasi tahaksin tähelpanu juhtida meie teede peale. Teed on wäga tarwilikud ühendusabinõud ja ühenduspidamise wahendid. Kui aga praegu teid maal waadata, siis on nad sagedasti nii halwas seisukorras, et tihti teede peal tuleb otse ujuda. Riik ei anna teede korrashoidmiseks tarwismine waid summasid.

Arwatakse, et see on maameeste eneste asi, — tehke kuidas teedeparandustega hakkama saate. See ei ole aga mitte nii. Teedeküsimus on riiklik küsimus. Mida parem on riigis ühendus, seda parem wõib riigis asju ajada. Praegu on

teed niiwõrd halwad, iseäranis käesolewal talwel, kus põllumeestel kauba turule toomine rohkem maksab, kui kauba enese eest saab. Näiteks Wirtsu turu äärest tuleb mööda maanteed otse ujudes Tallinna tulla 5-puudase seaga, kus selleks seitse päewa ära kulub. See wiiepuudane siga maksab praegu umbes 7.000 marka, aga selle sea linnatoomine 7 päewa, mees, hobune ja muud teekulud, maksawad ka 7.000 marka, sest mees ja hobune peab 1.000 marka päewas teenima. Arwesse wõttes seda rasket olukorda julgen küsida, kas saab meie põllumajandus niisuguse korra juures edeneda, kas saab põllumajanduse edust siin juttu olla, kui põllumajanduse produkti turuletoomine niisamapalju maksma läheb, kui palju põllumees selle produkti eest saab.

Mul oli hiljuti juhus Ristil kahe Pat-salu mehega kokku saada. Teine neist tõi sea linna ja sai 2.500 marka, teine käis kaupmehewooris ja sai selle eest 3.000 marka. Need faktid ei räägi meie põllumajandusliku arenemise edust, waid need räägiwad sellest ebaloomulikust seisukorrast, mille all meie, korralikkude teede puudusel, kannatame. Teedepuudus ja ühendusabinõude puudus ei ole mitte üksi Läänemaal, waid üle terve riigi. Meie teed on põhjatu halwas seisukorras ja neid wõib paremale järjele tõsta ainult riikliku abi ja korraldusega. Ei saa mitte öelda, et meie põllumehed maal korraldagu ise ainuüksi teid.

Edasi tahaksin ma tähelpanu juhtida riigi raudteewõrgu ja selle korralduse peale. Riigi eelarwesse on ainult 94 miljonit marka raudteewõrgu laiendamiseks üles wõetud, see on liig wäikene summa.

Kui rohkem nõutakse, öeldakse, et raha ei ole millega seda kõike teha, mida waja oleks. Kui niimoodi asja peale waadatakse, siis wõib wäga kaua oodata parema ühenduse loomist. Mina küsiks, kas on Wabariigi Walitsus selleks sammusid astunud, et wäljamaalt laenu muretseda raudteede ehitamiseks? Wõi erakapitaali lubanud raudteed ehitada. Ei ole! Wastupidi, ma tean juhtumisi, kus üks eelmine Wabariigi Walitsus ei andnud luba eraette wõttele raudteed ehitada. (Segane wahelhüüe.) Jah, just on nurja aetud. Ma ei taha mitte öelda, misugune see walitsus oli, aga ta oli mitte põllumeeste walitsus, waid keskerakonnast oli siis peaminister, kes selle raudteehitamise kawa nurja ajas, — see oli

nimelt Riisipere-Pärnu raudtee. Olid kindlad ettepanekud ja kalkulatsioonid olemas, et Riisipere-Pärnu raudteed ehitada, aga seal öeldi, et riik teeb kõik ja meie teeme kõik, aga nüüd on riik jätnud selle raudtee tegemata. Oleks sel korral luba antud rahameestele raudteed ehitada, siis oleks see raudtee valmis olnud. Waadake, nii kaugele on mindud.

Teine sarnane oli Tartu-Petseri raudtee. Olid kontsessioonide küsimused üles tõstetud, kuid luba ei saadud. (Th. Pool, tõer.: Seal taheti ühe jaama peale 7 direktorit riigikululpanna.) See on iseküsimus, härra Pool. Kui walitsus ei tahtnud eraettevõtteid raudteed ehitada lasta, siis oleks pidanud riik ise raudteed ehitama, aga mitte nii, — erakapitaali ei lubata ja riik ise ei tee.

Härra Jõeäär tähendas väga õieti ühe arupärimise puhul, et meil elab ligi $\frac{1}{10}$ riigielanikkudest saartel, kellel mingisugust korralikku ühendust mannermaaga ei ole. Wäljamaal pannakse saarte ühenduse peale väga suurt rõhku, kuna meil ei kõssa keegi selle peale. Wirtsu-Rapla raudteest ja tema ehitamisest räägitakse väga palju, aga tema ehitamisest ei tule midagi wälja, sest selle ehituse peale penni ei anta. Räägitakse, et Wirtsu-Rapla raudtee ehitamine olewat esimeses järjekorras, aga ma ei taha uskuda, et sellest asja saab. Mina tahaksin aga härrade Riigikogu liigete tähelpanu selle peale juhtida, et läinud aastal andsite teie 70 miljonit elektriraudtee ehitamiseks Tallinnast Pääskülani. On see talitamine maa huwides? Pääskülaga oli ikka ühendus juba olemas. See 70 miljonit oli üks kuuendik sellest eelarwest, mis Wirtsu-Rapla raudtee ehitamiseks tarwis läheb, ja oleksite teie 70 miljonit Rapla-Wirtsu tee ehitamiseks wälja andnud, oleks wõinud ehitamisega algust teha. Kus ühendus juba olemas, seal tehakse tema weel paremaks, aga kus miskit ühendust ei ole, sinna ei anta mitte penni. Ma ei taha sellega öelda, et elektriraudteed Tallinna-Pääsküla wahel tarwis ei ole, aga mina ütleksin, et tema ei ole mitte nii tarwilik, kui see raudtee, mis teatud kaugemaid maakondasid pealinnaga ühendaks, sest Lääne- ja Saaremaal elab rohkem inimesi kui Tallinnas ja Pääskülas. Ma toon teise näite: 1924. a. lisaeelarwe arutamise puhul nõudis teedeminister Tallinna linnale wiadukti ehitamiseks 20.000.000

marka. Riigikogu ilma sõna lausumata andis kohe nõutud summa. Ma ei ütle sellega, et Tallinna kodanikkudel wiadukti tarwis ei ole. Kuid ma küsin, kas wiadukt tõesti nii väga tarwilik on, et temasse nii suur summa mahutati? Kas mujal ei oleks seda summat rohkem hädapärast tarwis olnud. See on Tallinna kodanikule äärmiselt raske, et ta peab Kopli uulitsalt ringi tulema, aga öelge, kas see ei ole äärmiselt raske, kui inimele peab Saaremaalt Tallinnasse jala tulema? Igatahes sellel kodanikul, kes jala Saaremaalt Tallinna tuleb, on suurem õigus raudtee ehitamist nõuda, kui Tallinna kodanikul wiadukti ehitamist.

Riigikogu wõttis Tallinna linna weewärgi ehitamise inglise laenuwastutuse oma peale. Mina ei ütle, et weewärki Tallinna tarwis ei ole. Seda on tarwis, kuid ma küsiksin, kas arstlikult on selgeks tehtud, et Tallinna linna wesi niiwõrd halb on, et wee pärast on inimesed haigustesse ja taudidesse surnud, mis põhjustel Tallinna wett sõeluma peaks hakkama. Kas keegi on küsinud meie asuniku pere käest, kuidas weelud maal on. Asunik joogu kust tahes, see ei huwita kedagi, aga Tallinna wett hakatakse sõeluma, weewärgi ehitamiseks wõeti laenuwastutus riigi peale. Uskuge, Tallinna linn ei jõua nii-kui-nii laenu ära maksta, talle peab ikkagi riik appi tulema ja selle laenu ise ära maksma.

Wabariigi Walitsus selle kohta kawatusi ja plaanisid teinud ei ole, kuidas wäliskapitaali saada, et raudteid ehitama hakata. Kuid Wabariigi Walitsus ja ka Riigikogu wõtab linna weewärgi laenu wastutuse oma peale, mis nii väga hädatarwilik ei ole. — (M. Juhkam, tõer.: Teie ju toetasite! — L. Johanson, sd.: Mina olin laenu wastu. Teie toetasite. — O. Amberg, krst.: Oma witsad peksawad! — L. Johanson, sd.: Teie räägite komisjonis ühtemoodi, siin aga teisiti!) Ei mitte sugugi. (Segased wahelhüüded.)

Juhataja **M. Martna**: Palun rahu, warsti on waheaeg!

K. Tonkman (põl.): Iga riik hoolitseb selle eest, et riigikodanikkudel ühendusabinõud käepärast oleksid. Kõige kiiremad abinõud on post, telegraaf, telefon. Meil Eestis on post, telegraaf, telefon riigi käes. Era telegraafi-ega tele-

foniliine Eestis ei ole. Riik on telegraafi-telefoni monopooli oma kätte võtnud ja teostab teda. Mina julgen sellepeale tähelepanu juhtida, et see monopooliõigus saaks korralikult täidetud ja riigikodanikud wastawalt rahuldatud. Kuid kahjuks peab tunnistama, et seda praegu ei ole, ei ole ka lähemalt näha, et Wabariigi Walitsusel vähemalt kawatus selle poole oleks, kuidas posti, telegraafi, telefoni asju paremini maal korraldada. Mina näen ühte, nimelt et neid maal püütakse ära häwitada, et maa ei peaks seda kätte saama, mis tal õigus saada on. (K. Päts, põl.: Mitte maa ainult, ka linnas ei saa!) Ka linnas on osalt niisugune lugu. See on igatahes ebaloomulik seisukord ja siin peaks Riigikogu oma selge sõna ütleva. Teen õigustatult kibedaid etteheiteid just Wabariigi Walitsusele, eriti postipeawalitsuse ülemale härra Jalajas'ele, kes läinudaasta eelarwe arutamise puhul, kus tema siis teedeministeriumi postiinspektoriks oli, väga hästi teada sai, missugune rahwaesituse, Riigikogu, meeleolu oli. Härra Jalajas'el peaks väga hästi meeles olema, missuguse soowiawalduse Riigikogu wastu võttis maa postiolude korraldamiseks. Seda ei ole aga härra Jalajas tähele pannud. Panen väga imeks, et Wabariigi Walitsus ei ole rahwaesituse soowi tähele pannud, waid just wastu Riigikogu tahtmist niisugused tariifid maksma pannud, mis posti, telegraafi ja telefoni ära häwitawad. Postiühendus on maal väga halb. Mina küsiks linnaelanikkudelt, mis ütleksid nad, kui nad posti 1 kord nädalas saaksid, wõi mis ütleks linnaelanik, kui tema ise peaks posti järele käima. Maaelanikud peawad aga sellega rahul olema. Läinud aasta eelarwesse wõeti üles, et postipeawalitsus peab 1000 postkasti maale üles seadma. Tööerakondlik rahaminister, härra Strandman, sulgus selleks määratud krediidi. Ta ei leidnud wõimalikuks 1 miljon marka wälja anda selleks, et postkastid oleksid wõinud maale üles pandud saada. Nüüd tulete aga teie ja räägite maaelanikkude huwidest, öelge, mis huwi see on? Kui linna ja maa postiolusid wõrdleme, selgub, et maal postiolud äärmiselt rasked on. Ma ei tahaks seda öelda, et maal peaksid postiolud sarnased olema, et iga ühele post koju kätte wiiakse. Ei, see on maaoludes täiesti wõimatu, kuid ometi wõidakse siiski niipalju wastu tulla, et

maaelanik posti wersta kahe-kolme tagant igapäew kätte wõiks saada. See on kõigewäiksem nõudmine ja on täiesti wõimalik täita. Postipeawalitsuse eelarwet waadates leiame, et post kasuga töötab. Selgub, et tulud on kuludest palju suuremad. Kuid need suured tulud, mis loodetakse postitaksi kõrgendamise läbi saada, ei ole weel mitte riigikassas, waid alles ettekawatsetud tulud.

Edasi tahaksin tähelepanu juhtida, kui wõrd raskeks tehakse rahasaatmine maal. Postiametkondades on wäärnähtusi ette tulnud, kus ametnikud suured summad raha üle on löönud ja selle eest trahwitakse maaelanikka sellega, et maal postijaoskondades postitshekiga enam raha saata ei saa, kus kahte ametnikku postiasutuses ei teeni. Ainult seal wõib postitshekiga raha saata, kus kaks ametnikku postiasutuses on. Mis sellega on kätte saadud? Inimene, kes raha saata tahab, peab esiteks rahasaate kaardi eest rohkem maksma ja teiseks teeb raha kaartiga saatmine asja palju keerulisemaks ja postipeawalitsuse ülem härra Jalajas sai sellega hakkama, öelge, austatud Riigikogu liikmed, mis wahe seal on? Rahasaate kaarti wõib samuti kõrwale toimetada kui postitshekki. Hiljuti käisin Tallinna postkontoris ja nägin, kuidas postitsheki kahe ametniku allkirjaga kinnitamisega lugu on. Üks ametnik oli tshekiraamatu tühjaks müünud, wiskas tühjad kontsad teise kätte ja see teine ametnik, ise kiirelt asju ajades, kirjutab masinlikult oma nime tshekikontsalle alla. Tähenab, et postipeawalitsuse ülemal on tähtis ainult kaks nime, aga mitte see, kas need kontsad sisuliselt kahe ametnikku poolt on läbi waadatud wõi mitte. Niimoodi meie ometi postiasja parandada ei saa, waid peame tema hoopis teisel alusel tegeliku eluga kooskõlla wiima. (O. Gustawson, is.: Täitsa õige.)

Üheks kultuurilisemaks abinõuks läbikäimises on telefon. Telefon on üldiseks tarwitamiseks hädatarwilik. See aeg on möödas, kus telefoni luksus- ehk uhkusajaks peeti. Majanduslik elu edeneb imekiirelt ja majanduslikud nõuded teewad üksteisega läbikäimise hädatarwilikuks. Loomulik, et siis ka telefon üks läbikäimise hädatarwilik abinõu on. Kui aga praegusi telefoni tarwitamise wõimalusi waadata, siis selgub, et telefoni tarwitamise wõimalused kodanikkudelt

täiesti ära on wõetud, ja telefoni enam maal tarwitada ei saa, liig kalli maksu pärast. Telefonimaksud on niiwõrd kõrgeks aetud, et seda maal ei suuda keegi enam maksta. Ütlen otsekohe, et härra Jalajas'ele jääb see au, et tema telefoni maal majades ära kaotab. Minister Amberg ütles väga õieti, kui läinud aastal telefonitaksid suurendamine päewakorral oli, et mina ei ole küll asjasse nii väga süwenenud, kuid siiski leian juba pealiskaudse vaatamise järele, et nii kõrgeid takse maksma panna ei wõi, sest et nad tegelikule elule ei wasta. Taksid muudeti üheks aastaks, kuid härra Jalajas ei anna järele, waid tuleb jälle kõrgendatud taksid ettepanekuga, pani need tariifinõukogule ette, kes need suure pealekäämise peale heaks kiitis ja kinnitas. Praegu on need taksimäärad makswad. Selgub, et telefonimaksud on niiwõrd kõrged, et maal ei saa telefoni tarwitamisest juttugi olla. Ka linna telefoni kohta wõtab üks tarwitaja sõna ja kirjutab „Kaja“ eilses numbris, et telefonitarwitamine linnas läheb maksma 18.000 marka aastas. Pean tähendama, et seal kõigewäiksemad arwud wõetud on. Kui maal telefoni tarwitada, siis ei lähe ta mitte 18.000 marka, waid kaks korda 18.000 marka maksma, umbes 50.000 marka. Küsime nüüd: Kas wõib keegi maal kunni 50.000 marka aastas telefoni peale anda? Seda ei wõi. Kui maaelanik telefoni tahab tarwitada, siis peab ta ligi 30—40 puuda sealiha turule tooma, et ainult telefonimaksusid maksta. Kas see on loomulik? Wõi wõtame jälle linnas: Kui üks ametnik 10.000 marka kuus saab, siis peab ta terwelt kahe kuu palga telefonimaksuks maksma. Selgub, et maksu määramise juures tegeliku eluga sugugi arwestatud ei ole. Wõtame wastawa seaduse § 1. Seal on öeldud, et ainult aparadi ülespanemise eest tuleb nelituhat marka maksta. Kuidas see nii kalliks läheb, on täiesti arusaamatu. Maal nõutakse weerand kilomeetri eest telefoniliini korrashoidmise eest 250 marka maksu, see tähendab ainult korrashoidmine 1.000 marka kilomeetri pealt. Peale selle põhimaks 2.000 marka. (M. Juhkam, tõer.: Teie teete summad ainult ümmargusemaks.) Ei ole, waadake. (O. Gustawson, is.: Ei ole, 1.500 marka.) Põhimaks § 11, punkt b all on ette nähtud 2.000 marka. Kõnemaksud on jälle ligi poole wõrra

tõusnud, enne maksis kohalik kõne 1 mark, maal kohalikkudel kõnedel iseäranis tähtsust ei olnud, sest maal on telefoniwõrk liig õre ja kohalikka abonentid nii wähe, kus abonente keskjaamas ainult 6—7 on. Tuntaw on maal kaugekõne maks, mis tuntawalt on tõstetud, enne oli kaugekõne 15 marka, nüüd 30 marka. Kaugekõned, mis üle 15 kilomeetri, need maksawad 50 marka. Üks on aga kindel, et telefoni kõnemaksud on liiga kõrged ja telefoni maal nii kõrgete maksudega tarwitada enam ei suudeta. Siin on näha, et töötatakse täiesti Riigikogu soowiawalduse wastu, sest läinud aastal sai seda küsimust väga pikalt ja laialt arutatud. Siin tahab postipeawalitus wägikaigast wedada Riigikoguga. Ma usun ja loodan, et ka see wastaw punkt teedeministeeriumi eelarwe-korras arutamisele tuleb, ja et Riigikogu siin tingimata selle wastu sammusid astub, kui ei taheta mitte telefoni häwitada. Ei ole ka mingisuguseid põhjusi oletada, nagu seda posti peawalitsuse poolt seletatakse, et wäljaminekud on niiwõrd kõrged, et meie ei saa wastawaid sissetulekuid selleks, et neid kultuurilisi abinõusid kodanikkudele odawamalt wõimaldada. Postiteograaf-telefon töötab praegu ülejäägiga, — mitte puudujäägiga.

On palju asju riigis, mis otsekohest sissetulekut ei anna, näiteks kool, mis on haridus-kultuuriline ettewõte, kus ainult kulu kanname, kust aga otsekohe tulu mitte ei saa. Niisama wõiks seda telefoni kohta öelda. Iseäranis kus ühendusabinõud nii puudulikud on, puuduwad teed, korralikud ühendusabinõud, kus post aeglaselt maal töötab ei tohiks telefoni, kui kõigehõlpsamat ühendusabinõu elanikkude käest mitte ära wõtta, kuigi siin selguks, et telefon defitsiidiga töötaks. Majanduslik tasakaal on igalpool soowitaw, nii ka riigi eelarwes, kuid majanduse tasakaalu wiimise juures tuleb tähele panna, et meie kodanikud majanduse tasakaalu wiimise all eriliselt raskesse seisukorda pandud ei saaks.

A. Womm (sd.): Teen ettepaneku määrata täna kell 5 Riigikogu koosolek, päewakorda wõttes 1) riigi 1925. a. eelarwe, 2) eelarwe-komisjonide walmine.

J. Holberg (põl.): Muidu wõiks ehk selle ettepanekuga nõus olla, kui üldkomisjonil täna kell 5 koosolekut ei

oleks määratud, kus päewakorras on riigikorra kaitseseadus, missugune eelnõu kiire on ning enne eelarwet tuleb läbi wiia, ja missugune wastuwõtmine juba nii-kui-nii kauaks jäänud. Sellepärast arwan mina, et ei ole otstarbekohane täna õhtul üldkoosolekut määrata, sest üldkomisjonist wõtab osa 17 liiget ja pealegi, kui meil on niisugune põhimõtteline kord, et komisjon ei wõi siis koosolekut pidada, kui üldkoosolek on. Sellepärast teen ettepaneku täna üldkoosolekut mitte määrata.

A. Jõeäär (sd.): Wõiks wast nõus olla sellega, et koosolekut mitte ei määrataks ainult sel tingimisel, kui meie käesolewat koosolekut jätkaksime, siis suudaksime riigi eelarwe I lugemisel vastu wõtta, aga kui mitte, siis ei jää teist abinõu üle, kui peaks täna kell 5 p. l. koosoleku määrama.

Juhataja M. Martna: Ettepanek on tehtud täna kell 5 p. l. Riigikogu koosolek pidada. (Hääletatakse.) Ettepanek on 20 häälega 18 hääle pooltolemiselt tagasilü-

katud. (E. Weberman, rhsw.: Kuidas homse päewakorraga on?) Homme päewakord on juba kokku seatud. Faktiliseks märkuseks on sõna põllutööminister härra Kerem'il.

Põllutööminister A. Kerem: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ajakirjanduses on rkl. Jõeäär'e kõne toodud, mis eelarwe puhul peetud, kus muuseas mina arwu leian, et riigi mets hinnatakse umbes 50. miljardi peale. Põllutööministeeriumi taksatsiooni järele on see summa märksa väiksem, ja kui mitte kümme korda, siis väga mitu korda vähem. Wõib wast juttu olla 8—10. miljardist, kuid mingil tingimisel 50. miljardist. (Hüüded: Lõpetada.)

Juhataja M. Martna: Ma kuulen hüüdeid: lõpetada. Kas tehakse kindel ettepanek! (Hüüded: Lõpetada!) Ettepanek on tehtud koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Ettepanek on 20 häälega 19 vastu vastu wõetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.25 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson.**

Abiesimees **M. Martna.**

Sekretäär **T. Kalbus.**

Abisekretäär **J. Holberg.**

Abisekretäär **J. Piiskar.**

